

La perspectiva ecològica

Juan Herrero Olaizola

P01/10050/00967

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Els orígens moderns del pensament ecològic	9
2. Els sistemes socials: estructures i processos	12
2.1. La naturalesa dels sistemes socials: aspectes generals	12
2.2. La dinàmica dels sistemes socials: estructures i processos	14
2.2.1. Estructures del sistema social	15
2.2.2. Processos del sistema social	17
2.2.3. Estabilitat i canvi de les estructures i processos: valors, normes i rols.....	18
2.2.4. Entrada, socialització i desenvolupament en el si dels sistemes socials	19
3. Urie Bronfenbrenner i l'ecologia del desenvolupament humà	21
3.1. La interacció entre persona i ambient	21
3.2. L'estructura imbricada dels contextos o sistemes	23
3.2.1. El microsistema	24
3.2.2. El mesosistema	25
3.2.3. L'exosistema	27
3.2.4. El macrosistema	29
4. Implicacions per a la intervenció comunitària	31
4.1. Supòsits teòrics	31
4.2. La construcció social del coneixement ecològic	32
4.3. L'estil de col·laboració	33
4.4. Processos socials	33
Resum	35
Activitats	37
Exercicis d'autoavaluació	38
Solucionari	39
Glossari	39
Bibliografia	40
Annex	41

Introducció

Descriurem un comportament que gran part de les persones tenen quan els és possible: fer una migdiada davant del televisor mentre veu un documental sobre lleons. Això és una cosa molt comuna que, a més, ens permet d'introduir el concepte d'ecologia. Per què? Doncs perquè l'ecologia es desenvolupa fonamentalment en la biologia, com una manera d'entendre els processos d'intercanvi entre animal i ambient que permeti de comprendre les pautes d'acció dels animals. Quan veiem un documental sobre lleons, no ens xoca que es relacioni el comportament d'aquests amb el territori, els equilibris de poder als ramats, l'efecte de la sequera i l'època de pluges, les relacions preses-depredadors, l'estatus dels membres, la posició en el sistema social, etc. La pregunta llavors és: per què no amb les persones? D'això tracta bàsicament el pensament ecològic aplicat a la psicologia comunitària.

Si l'entorn té alguna influència en el comportament de les persones, i l'evidència apunta que realment la té, resulta fonamental que la psicologia comunitària tracti de respondre a preguntes del tipus: quina influència tenen en la persona els diferents entorns?, quins són els elements bàsics de l'entorn que potencien el desenvolupament de les persones?, quin tipus d'interaccions es produeixen entre els entorns?, hi ha alguna estructura que pot definir l'entorn ecològic de la persona?

Són preguntes legítimes si el que volem és, precisament, intervenir en els contextos en què es desenvolupen les persones. Però, si a més substituïm ara la paraula *entorn* per *sistema* o *comunitat*, de seguida ens adonem que és precisament l'estudi d'aquests sistemes i comunitats el que és la vertadera essència de la psicologia comunitària. Podríem aventurar, a més, que la perspectiva ecològica és un dels principals pilars de la psicologia comunitària, sense la qual aquesta no es podria desenvolupar teòricament, ja que és el pensament ecològic el que s'encarrega d'analitzar els sistemes socials, la seva estructura, els processos i les múltiples interrelacions que es produeixen entre diferents sistemes socials. Al cap i a la fi, una comunitat és també un sistema que inclou altres sistemes socials i és, per tant, l'entorn ecològic en què viu la persona en desenvolupament.

En aquest mòdul, per tant, tractarem aquestes qüestions i presentarem el que la perspectiva ecològica ens pot dir sobre els sistemes socials i el paper que tenen en el benestar de la persona. Per a això, primer presentarem alguns conceptes bàsics sobre els sistemes socials junt amb algunes de les seves propietats. Prestarem especial atenció a l'estructura dels sistemes socials i als processos que s'hi produeixen.

També presentarem una teoria global ecològica sobre el desenvolupament de la persona. Aquesta teoria no és l'única disponible, però creiem que és la que millor reflecteix el potencial de la perspectiva ecològica a l'anàlisi de la persona. Hi ha altres teories i marcs teòrics (Hawley, Belski, Lin, etc.), però nosaltres presentarem aquí l'**ecologia del desenvolupament humà** d'Urie Bronfenbrenner. Aquesta teoria ha estat freqüentment utilitzada i ampliada per nombrosos autors i gaudeix en l'actualitat d'un gran suport a la comunitat científica. El fet de seleccionar només una teoria ens permetrà d'explorar-la més detalladament, il·lustrar-la amb exemples i explorar amb cert deteniment algunes de les seves aplicacions.

En la part final del mòdul explorarem algunes de les implicacions que el pensament ecològic té per a la intervenció comunitària i destacarem per a això algunes premisses bàsiques d'aquest plantejament com la interrelació dels sistemes, l'estil de col·laboració entre el professional i el participant, la naturalesa dels sistemes socials, etc.

Objectius

Una vegada llegit i treballat aquest material l'estudiant podrà:

- 1.** Analitzar els orígens del pensament ecològic i la seva aplicació a diferents disciplines científiques com la genètica, l'antropologia o la psicologia.
- 2.** Estudiar els sistemes socials, atenent especialment a les estructures, els processos i les interrelacions que caracteritzen la dinàmica dels sistemes socials.
- 3.** Analitzar la persona en desenvolupament des del punt de vista de l'ecologia, utilitzant els conceptes de l'ecologia del desenvolupament humà d'Urie Bronfenbrenner.
- 4.** Explorar les implicacions que els conceptes de la teoria ecològica aplicada a la psicologia tenen per a la intervenció comunitària.

1. Els orígens moderns del pensament ecològic

Va ser Haeckel, un biòleg germànic, qui el 1873 va encunyar el terme d'*ecologia* (*oik*, arrel grega que significa "lloc de residència") per a significar *la casa de l'home o ambient* i reivindicar, així, una ciència que es preocupés del medi ambient com a llar. Uns anys més tard, Ellen Swallow Richards posaria els fonaments d'una perspectiva que gaudeix en aquest moment d'un gran atractiu, publicant nombrosos treballs sobre puresa de l'aigua, costos, higiene i química de l'alimentació. Pensava que del benestar de la llar depenia el benestar de la comunitat i, per tant, que la ciència s'ha de preocupar d'aquesta unitat de la comunitat que és la llar. Aquesta sensibilitat intel·lectual d'Ellen Richards per la llar i la comunitat es pot considerar com el principi d'un moviment que es podria definir com a interdisciplinari.

Segons aquesta autora, l'estudi dels entorns dels éssers humans i els efectes que produeixen en les seves vides són produïts per trets de l'ambient tan naturals, per exemple el clima, com artificials (produïts per l'activitat humana), per exemple el soroll, la brutícia, els vapors verinosos, l'aigua bruta, l'aire viciat i l'aliment brut.

De l'ecologia humana de Richards procedeix la idea que els éssers humans poden, mitjançant l'educació, comprendre les seves interaccions amb l'ambient i, també, poden controlar el seu consum (i producció) per a benefici de l'ambient en la seva totalitat. Després de la seva mort el 1911, es va fundar el 1916 la Societat Ecològica d'Amèrica i el 1917 la revista *Ecology*.

La primera gran eclosió dels treballs sobre ecologia humana sorgeix a partir de les investigacions sobre la distribució espacial dels espais urbans (Burgess, 1925; Park, 1925) particularment a la ciutat de Chicago, la qual cosa ha portat a alguns investigadors a identificar l'ecologia humana amb aquest punt d'apropament espacial i amb què s'ha arribat a denominar l'Escola de Chicago en l'ecologia humana.

Les ciutats en aquest període experimentaven un creixement ràpid i turbulent: s'incorporaven en gran escala poblacions ètnicament diverses, competència incontrolada per l'espai, obsolescència ràpida d'estructures físiques, etc. Posar ordre en un remolí de canvis representava un repte que només es podia analitzar des del punt de vista macroscòpic com un tot. Aquesta preocupació desembocaria en una ecologia poblacional i es va crear, d'aquesta manera, un vincle entre ecologia humana i poblacional, en el qual seria destacable la influència de Malthus i Darwin.

La vida d'Ellen Richards...

... va coincidir amb el desenvolupament industrial indiscriminat, la qual cosa li va permetre d'observar els costos ocults d'aquest procés –pèrdua de qualitat de l'aigua, contaminació dels rius, additius contaminants dels aliments, etc. Un aspecte important segons el nostre parer és que aquesta dona va promoure l'educació de les dones, el principal grup de consumidores d'aquesta època.

Malthus (1766-1834) va viure en una època en què es considerava que l'increment de la població augmentava el poder d'un país, que la superpoblació es podria utilitzar per a alimentar el mercantilisme i poblar les colònies.

La idea de Malthus era que en una situació sense constriccions la població s'incrementaria en proporció geomètrica i la producció d'aliments en una proporció aritmètica, i que les relacions entre aliment i població estaven sempre restringides per revessos o restriccions preventius –restriccions morals– o impediments positius –guerres i gana.

En aquest sentit, es constata que els controls preventius se centren en la fertilitat, mentre que els positius en la mortalitat. La importància aquí rau en el fet que el seu treball va servir per a estimular altres treballs des d'una perspectiva ecològica en els àmbits de l'economia, sociologia i demografia, per a il·lustrar la interacció de l'ambient i variables biològiques amb variables socials i humanes.

El treball de Malthus sobre la interacció de variables biològiques i socials va tenir una sòlida continuïtat teòrica i científica en el treball de Darwin sobre l'origen de les espècies el 1859 en què es recullen les seves idees sobre la selecció natural i l'evolució.

Un autor directament relacionat amb el desenvolupament de l'ecologia humana serà Mendel. Les seves idees són especialment significatives per a les formes de la teoria ecològica familiar que vinculen desenvolupament ontogenètic amb interacció ambiental, i per als teòrics de la família que consideren que part del comportament familiar s'explica per factors biològics.

També els estadístics i demògrafs van ser atrets per la naturalesa matemàtica dels genetistes de població com, per exemple, Pearson i Galton. Consideraven que el progrés humà i el desenvolupament estaven íntimament relacionats amb la selecció natural. També Fisher va demostrar matemàticament, pels anys cinquanta, que la selecció natural i no la mutació és el principal factor explicatiu en l'evolució, en considerar que la variació en un *pool* de gens es relacionava necessàriament amb la selecció natural i l'adaptació. Sense prou variació en el *pool* de gens, no hi ha prou rang a partir del qual es pugui seleccionar una adaptació. Fisher i Pearson van confirmar a partir de les seves anàlisis estadístiques que la selecció natural i l'adaptació són els mecanismes centrals en el procés de l'evolució, encara que afavorien l'eugenèsia com una manera d'assegurar la transmissió dels gens més aptes.

En psicologia, l'ús explícit d'aquesta perspectiva es reflectirà en la psicologia ecològica de Wright i Barker (1950), construïda principalment sobre els conceptes d'espai vital i camp psicològic de Kurt Lewin (1935). L'ecologia humana serà també una perspectiva teòrica que es desenvoluparà com una disciplina més, com la geografia, les ciències polítiques o l'economia, i també en professions re-

lacionades amb el benestar psicològic. Això no obstant, encara que hi ha hagut intents d'integrar les aportacions de diverses disciplines a l'àmbit de l'ecologia humana, no hi ha una única teoria integradora. Analitzarem a continuació els pressupòsits generals compartits per les diferents disciplines de les ciències socials.

- 1) Els individus i els grups són essencialment biològics i socials per naturalesa.
- 2) Els éssers humans són dependents del seu ambient per a la seva subsistència (aire, aigua, aliment, etc.).
- 3) Els éssers humans són socials i d'aquesta manera són interdependents d'altres éssers humans.
- 4) Els éssers humans són finits i el seu cicle vital junt amb les seves necessitats biològiques de subsistència imposa el temps com a constricció i recurs.
- 5) Les interaccions humanes són espacialment organitzades.

2. Els sistemes socials: estructures i processos

2.1. La naturalesa dels sistemes socials: aspectes generals

El pensament ecològic està profundament influït pel que podem denominar **la lògica de sistemes**. En general, podem entendre per aquest terme aquell conjunt d'orientacions teòriques que centren la seva anàlisi en conjunts globals amb significat i no en els elements individuals que componen aquests conjunts. Quan aquesta manera d'analitzar els fenòmens s'aplica a l'àmbit social, sorgeix el concepte de sistema social.

El sistema social és un agregat de persones que interactuen en un context determinat al qual atribueixen un significat compartit.

Exemples de sistemes socials són les organitzacions (per exemple, l'escola), la família, els grups d'iguals, etc. Des de la perspectiva ecològica, per a comprendre el comportament de les persones en aquests sistemes és necessari ampliar la unitat d'anàlisi des de l'individu al sistema. D'aquesta manera, tant les característiques dels sistemes com els processos que hi tenen lloc es converteixen en elements conceptuals i d'anàlisi fonamentals per a entendre els seus membres.

“Las organizaciones son primero y principalmente sistemas de elementos, cada uno de los cuales afecta y es afectado por los otros. Los objetivos no constituyen una mejor opción para comprender la naturaleza y funcionamiento de las organizaciones que los participantes, la tecnología o la estructura social. Y ninguna organización puede ser comprendida si la aislamos de su entorno. Perderíamos la esencia de la organización si insistiéramos en centrarnos en algún elemento aislado y excluyéramos a los otros.”

Scott, W. (1981). *Organizaciones*, 18-19. Englewood, NJ: Prentice Hall.

A més, els sistemes socials no actuen aïlladament, sinó que mostren unes pautes d'interdependència amb altres sistemes socials, els quals afecten i, al seu torn, es veuen afectats per aquests. Per exemple, si la família és un sistema social, les relacions entre els seus membres poden ser explicades per les característiques del sistema (si la família té pautes autoritàries, per exemple), però també, com a sistema social, la família queda influïda per altres sistemes socials com el veïnat, el grup d'amics dels pares, el grup d'amics dels fills, les organitzacions laborals a les quals pertanyen els seus membres, etc., i fins i tot per altres **sistemes**, que denominem **simbòlics**, com els sistemes de creences de la societat, els valors en un moment històric, el conjunt de normes jurídiques vigents, etc. Des de la perspectiva ecològica, per tant, aquesta interdependència possibilita situar el nivell d'anàlisi tant en el propi sistema com en l'entorn immediat o potser més distant d'aquest sistema. Més endavant veurem la influència que aquests sistemes simbòlics tenen en el desenvolupament dels sistemes socials, possibilitant la seva adaptació i desenvolupament. De moment, ens centrarem

en la idea de l'elecció del nivell d'anàlisi per a il·lustrar la versatilitat que la perspectiva ecològica mostra a l'anàlisi de la realitat social.

Situar el nivell d'anàlisi implica seleccionar el nivell d'abstracció amb què s'analitzarà el comportament d'un sistema. Així, continuant amb l'exemple de l'anàlisi del sistema familiar, hi ha múltiples alternatives al seu estudi. Es poden analitzar les regles i normes del sistema familiar, però també es pot analitzar la relació que el sistema familiar manté amb altres sistemes socials. I, fins i tot, es pot estudiar com la ideologia vigent en una societat afecta les interrelacions del sistema familiar. Totes aquestes estratègies d'anàlisi són legítimes des de la perspectiva ecològica, i l'elecció de la més adequada dependrà dels objectius de l'estudi i la disponibilitat dels mitjans.

Continuant amb l'exemple, podem analitzar els processos d'ajust de l'adolescent atenent a les seves relacions familiars (conflictes amb els pares, problemes de comunicació familiar, etc.) o podem obrir la perspectiva d'anàlisi per a incloure l'efecte d'altres sistemes socials en què participa l'adolescent. En aquest sentit, l'anàlisi de les relacions de suport amb la parella, o els valors del grup d'iguals poden oferir pistes sobre els processos d'ajust de l'adolescent. Més encara, analitzant les relacions que s'observen entre els diferents sistemes als quals pertany l'adolescent podem obtenir una idea més completa del seu ajust psicosocial.

Les relacions que s'estableixen entre els diferents sistemes respecten, en general, un conjunt de normes socials acceptades per l'entorn social més ampli i possibiliten vincular els aspectes ideològics de la societat amb el comportament dels seus membres. En el cas de l'adolescent, el fet de mantenir una relació íntima estable pot convidar a pensar que el seu desenvolupament emocional és més o menys adequat. De fet, l'adolescent fa el que s'espera d'ell. Però si qui manté la relació estable és, posem per cas, una nena de dotze anys –fins i tot fisiològicament molt desenvolupada–, probablement percebrem una situació de risc potencial.

Això no obstant, és possible que les persones reinterpretin o canviïn el conjunt de normes de funcionament dels sistemes, la qual cosa converteix aquests últims en molt més adaptables a noves situacions, amenaces o demandes. Des del punt de vista de l'evolució dels sistemes familiars, s'observa una constant negociació i adaptació de les regles familiars, la qual cosa facilita al seu torn un millor ajust familiar i social dels seus membres. D'alguna manera, les regles del sistema familiar permeten determinats comportaments als seus membres que, arribat el cas, podrien fins i tot canviar alguna d'aquelles regles amb objectius adaptatius. Aquest seria el cas de la negociació de les regles familiars quan els adolescents pretenen allargar l'horari de lleure nocturn. Des del punt de vista de la família com a sistema social, es produeix una transformació de les normes de funcionament com a resposta a noves demandes dels seus membres. Emprem el terme **adaptatiu** per a significar la naturalesa dinàmica i evolutiva

del sistema familiar durant el seu desenvolupament. En tant que relacionada amb altres sistemes socials, la família evoluciona responnent a noves demandes de l'entorn i, també, transformant-lo. És, per tant, un procés de doble direcció:

1) **Responent a l'entorn.** Continuant amb l'exemple de la negociació de regles familiars, si els pares assumeixen les noves necessitats de l'adolescent, poden estar disposats a retardar l'hora d'entrada a casa. En aquest cas, el sistema familiar es transforma per a permetre un millor ajust psicosocial dels seus membres.

Per què un millor ajust psicosocial?

La flexibilitat de les regles dels sistemes socials permet de potenciar no solament la contribució dels membres al mateix sistema, sinó també el seu ajust tant dins com fora del sistema. Si durant la negociació de l'horari d'oci nocturn la solució adoptada satisfà ambdues parts, el sistema familiar es veu reforçat. Com? D'una banda, dins els límits de la família els processos comunicatius s'afavoreixen i es potencien; els pares mantenen una autoritat consensual amb l'adolescent i l'adolescent comença a prendre responsabilitats en el si familiar. Això és, se li comencen a reconèixer noves necessitats que són producte d'una certa autonomia. De l'altra, l'adolescent potencia també les seves relacions en altres sistemes socials, en què potser assaja i configura una identitat adulta, per primera vegada separada de la seva família.

2) **Transformant l'entorn.** Els sistemes socials mantenen inèrcies en el seu funcionament que es tradueixen en prioritats. Aquestes prioritats condicionen els processos de canvi. Així, davant l'adaptació sorgeix la transformació de l'entorn social. Per exemple, davant les sospites dels pares que potser l'adolescent utilitzi el seu lleure nocturn per a abusar del consum d'alcohol, és possible que s'iniciï un procés de transformació de l'entorn social; per exemple, inscrivint-lo en activitats a l'aire lliure organitzades des de l'associació de veïns.

2.2. La dinàmica dels sistemes socials: estructures i processos

La naturalesa dinàmica dels sistemes socials, com hem vist, reflecteix una interdependència entre les característiques del sistema i el comportament dels seus membres. Des de la perspectiva ecològica, les primeres es denominen **estructures** i els segons, **processos**.

Les **estructures** són aquells elements del sistema social que proporcionen les oportunitats o contextos en què un membre del sistema social interacciona amb altres membres del sistema.

Els **processos** són les accions dins el sistema que permeten de crear, canviar o utilitzar les estructures –com les persones es relacionen dins l'estructura.

Les estructures inclouen polítiques, procediments, situacions i els contextos en què es produeixen aquestes situacions. Aquestes estructures indiquen **què és el que configura aquest sistema**. És, per tant, l'esquelet del sistema social,

a partir del qual es desenvolupen tots els altres elements. Els processos són una sèrie d'accions socials que utilitzen les estructures del sistema, i també els intercanvis que tenen lloc dins d'aquestes i entre diferents estructures. Els processos indiquen **com són les interaccions en un sistema social**. Fa referència, per tant, al que succeeix dins d'un sistema social.

Com a primera aproximació a aquests dos conceptes, es pot dir que les estructures i els processos es determinen mútuament. Per exemple, el fet que es produeixin relacions d'aprenentatge (procés) porta a la creació d'escoles i aules (estructura); o l'existència d'aules amb tarima i bancs fixos (estructura) porta a una interacció asimètrica en què el professor parla i els alumnes escolten (procés).

Des d'aquest punt de vista, la transformació d'un sistema social implica la transformació de les estructures i els processos. Com que tots dos es determinen, de vegades la intervenció en sistemes socials anirà encaminada a canviar processos i d'altres a canviar estructures, si bé una estratègia de canvi conjunt és sempre la més adequada. La disponibilitat de recursos en el curs de la intervenció sovint condiona que l'atenció se centri en les estructures o bé en els processos. Això no obstant, una lectura en clau ecològica d'aquesta intervenció portarà a predir que el canvi d'un afectarà l'altre. Per exemple, l'habilitació d'aules per a les reunions de pares (estructura) possibilita el protagonisme dels pares en el funcionament de l'escola, en dotar-los d'un context que faci possible la interacció (procés). Alternativament, la comunicació entre els pares i la direcció del col·legi (procés) pot portar a la demanda formal de llocs de reunió (estructura).

2.2.1. Estructures del sistema social

Hi ha quatre estructures bàsiques dels sistemes socials: 1) el potencial dels recursos personals, 2) els recursos del sistema social, 3) els contextos socials i 4) els límits del sistema social. A continuació descriurem breument cada un d'aquests elements.

1) Potencial dels recursos personals: fa referència a les oportunitats que les persones tenen en un sistema social per a compartir o oferir capacitats, habilitats o informació que promoguin la competència social d'altres participants del sistema. És, per tant, la capacitat del sistema per a permetre l'expressió de determinats recursos personals. Amb freqüència, aquesta capacitat del sistema ve xifrada en termes dels seus valors, normes i rols. Encara que al final d'aquest apartat explorarem més detalladament els valors, normes i rols d'un sistema social, ara direm tan sols que determinades concepcions dins el sistema social poden afavorir o obstruir que alguns participants en aquest desenvolupin i comparteixin plenament el seu potencial personal amb altres membres del sistema. Així, una família en què predomini una concepció del pare com a figura

única d'autoritat restringirà l'expressió i desenvolupament dels recursos personals d'altres membres de la família, per exemple, aportant solucions o ajudant a redefinir problemes. En aquest cas, l'estructura afecta profundament els processos comunicatius i, previsiblement, el nivell d'ajust d'alguns membres del sistema.

2) Recursos del sistema social: són els grups, procediments o situacions que influeixen en el mateix desenvolupament dels sistemes socials. A diferència del potencial dels recursos personals, els recursos del sistema social fan referència a la capacitat dels seus membres per a accedir a recursos propis del sistema i que estan, per tant, més enllà dels recursos dels seus membres. Les tradicions, els costums, o la llei són exemples de recursos socials dins d'un sistema. Per exemple, més enllà de la capacitat dels consumidors per a vigilar els processos d'intercanvi de béns i serveis en una societat, està la normativa legal que regula els esmentats intercanvis. En el cas més extrem, el potencial personal dels passatgers de l'avió el vol dels quals s'ha cancel·lat és molt diferent amb l'existència d'una regulació que permeti i faciliti indemnitzacions. Encara que l'existència de la normativa legal no garanteix que els consumidors en facin ús, és evident que l'absència de l'esmentada normativa impedeix determinats processos entre els membres del sistema (essent aquests els passatgers i la companyia, per exemple). Com veiem, la normativa legal és un recurs propi del sistema independent dels recursos personals dels seus membres.

3) Contextos socials: són els llocs específics en què es produeix la interacció social que caracteritza el sistema. Des de les instal·lacions esportives d'un institut, passant per una sala de descans per a empleats, fins al local de l'associació de veïns, un parc o, per esmentar només alguns exemples, la sala de plens d'un ajuntament, constitueixen tots aquests contextos socials de diferents sistemes. Cada un d'aquests contextos socials té la capacitat de permetre la interacció entre els membres del sistema i, per tant, que es potenciïn els recursos personals i que s'accedeixi als recursos socials. Per exemple, els locals d'una associació de famílies d'acollida permeten la interacció entre els veïns interessats, posem per cas, a iniciar el procés d'acollida. En el curs d'aquesta interacció, no solament s'accedeix a informació clau sobre les condicions legals de l'acolliment legal (recursos socials), sinó que es possibilita la transmissió d'estratègies, experiències, etc. d'uns membres a altres (és el potencial dels recursos personals).

4) Límits del sistema: fa referència a la permeabilitat d'un sistema per a permetre als seus membres d'interactuar en altres sistemes relacionats. En general, la permeabilitat dels sistemes facilita l'intercanvi de recursos personals i socials entre sistemes. Tornant al sistema familiar, si hi ha la percepció que l'entorn extrafamiliar constitueix una constant amenaça, el sistema es tornarà impermeable a la influència exterior i es caracteritzarà per una inflexibilitat considerable referent a permetre influències que procedeixin de fonts externes a la família. Això pot ser especialment important en situacions difícils en què la família per-

cebi que les solucions als seus problemes han de procedir de la família mateixa i es negui, d'aquesta manera, l'accés a recursos personals i socials de l'entorn (veïns, potser ajudes econòmiques, assessorament psicològic, etc.).

2.2.2. Processos del sistema social

De la mateixa manera que en parlar de les estructures, podem diferenciar quatre processos fonamentals en tot sistema social: 1) la reciprocitat, 2) la creació de xarxes, 3) l'ampliació dels límits i 4) els processos d'adaptació.

1) **Reciprocitat:** són les diverses maneres en què els participants en un sistema social defineixen i creen els patrons d'intercanvi. Són, per tant, estils específics de comportament dins d'un sistema que poden potenciar o limitar l'accés als recursos personals i socials. Un element essencial de la reciprocitat és la percepció que els membres d'un sistema tenen respecte a l'existència de relacions recíproques. Per exemple, un professional que percep en el tracte amb els participants que les solucions als problemes plantejats són exclusivament de la seva competència (això és, percep una absència total de reciprocitat) no buscarà solucions i aportacions alternatives a les seves entre els mateixos participants i limitarà d'aquesta manera l'accés als recursos personals i socials del sistema.

2) **Creació de xarxes:** fa referència als passos o procediments que utilitzen els membres per a crear noves relacions tant al si del sistema com amb persones d'altres sistemes. Mentre que la reciprocitat implica un compromís i preocupació per l'altre, en la creació de xarxes les persones tan sols tracten d'entrar en contacte amb altres persones. La importància d'ampliar les xarxes tant dins com fora del sistema rau en el fet que mitjançant aquest procés és possible identificar nous recursos del mateix sistema (tant personals com socials). Per exemple, en el cas que hem vist de les famílies d'acollida, és mitjançant l'establiment de noves xarxes com alguns pares obtenen informació i recursos vàlids per a iniciar o completar satisfactòriament el procés d'acolliment.

3) **Ampliació de límits:** fa referència a l'intercanvi de recursos entre sistemes que fan persones convenientment reconegudes pel mateix sistema per a dur a terme aquesta funció. És, per tant, un procés formalitzat mitjançant el qual el sistema és representat per una o diverses persones per a atendre demandes o situacions que així ho exigeixen. El rol assumit pel representant és de col·laborador amb altres sistemes, la qual cosa fa de l'ampliació de límits un mecanisme fonamental per a conèixer i transmetre a altres membres del sistema com funcionen altres sistemes afins. Aquesta circumstància permet, igual que amb l'ampliació de xarxes, de descobrir recursos que el mateix sistema no havia considerat. Des del punt de vista de l'ampliació de límits del sistema social, podem intuir els beneficis que s'obtindran de reunions en l'àmbit nacional de representants d'associacions d'un mateix camp (violència, consum de drogues, etc.), reu-

nions internacionals d'ONG, col·laboració entre professionals de diferents administracions, etc.

4) Adaptació: fa referència als processos que generen els participants en el sistema social per a respondre a les demandes del sistema, especialment aquelles que procedeixen de l'exterior. Aquestes adaptacions es poden desenvolupar a partir de la reciprocitat, la creació de xarxes o l'ampliació de límits. La importància de l'adaptació consisteix en el fet que no obeeix a un procés passiu d'ajust a noves condicions, sinó a un esforç actiu per influir els processos i les estructures d'un sistema en resposta a demandes ambientals externes.

2.2.3. Estabilitat i canvi de les estructures i processos: valors, normes i rols

Tant des del punt de vista de l'estudi del sistema social com des del punt de vista de la prevenció i intervenció en sistemes socials, hi ha tres elements inherents a tot sistema que condicionen els processos de canvi en aquests: els valors, les normes i els rols.

Aplicant aquests conceptes a l'estudi dels sistemes socials, podem dir que:

- Els valors permeten les justificacions ideològiques del comportament.
- Les normes generen expectatives generals dels participants en un sistema social.
- Els rols són formes específiques de comportament associades a posicions socials determinades dins el sistema.

Vegem com influeix cada un d'aquests elements en el funcionament del sistema:

1) Valors. Quan el psicòleg comunitari considera els valors que caracteritzen el sistema, pot descobrir valors específics l'excessiva presència dels quals ha portat a patrons d'interacció social determinats, i també la manera en què aquests valors bloquegen els canvis i generen certs criticismes cap a determinades pràctiques. D'altra banda, permetre l'expressió de valors dins d'un mateix sistema pot afavorir processos d'acostament entre els participants, ja que sovint les persones amb valors similars tendeixen a aproximar-se mútuament. En aquest sentit, els participants poden no ser conscients de la similitud entre els seus valors i els de la resta dels participants i obstruir d'aquesta manera el procés d'acostament.

2) **Normes.** Les normes compleixen diverses funcions:

- a) Permeten d'integrar les persones als sistemes.
- b) Estableixen un marc de referència que facilita els processos d'ajust en el sistema.
- c) Proporcionen justificació social i moral per a les activitats del sistema.

En general, les normes proporcionen als participants un marc de referència sobre quins comportaments són apropiats i acceptables.

3) **Rols.** El comportament d'una persona és, en part, determinat per altres, que tenen certes expectatives sobre el rol en què l'acompliment de la persona s'avalua. Però no tots els membres de la comunitat tenen la mateixa intensitat i importància en els missatges que emeten a qui executa el rol. Per exemple, el paper dels pares en la seva relació amb l'escola pot ser fomentat des de diferents fonts: veïns, professors, director de l'escola, mitjançant notes, etc. La manera en què aquests missatges afectaran el rol de pares en el context escolar serà diferent depenent de la proximitat d'aquests missatges. En el context de la intervenció comunitària, els missatges que s'emeten entre els participants (incloent entre aquests el professional) també exerceixen la seva influència en la delimitació del rol. En el cas més evident, els missatges del psicòleg comunitari ajuden a configurar el rol de participant, un aspecte crucial de la intervenció comunitària que pot condicionar tot el procés.

2.2.4. Entrada, socialització i desenvolupament en el si dels sistemes socials

El funcionament de les persones en els sistemes socials té un marcat caràcter evolutiu. Per això, la percepció que un membre té de la seva contribució al sistema al qual pertany varia depenent de la fase en què es trobi respecte a aquest sistema. Es poden diferenciar tres fases principals: l'entrada al sistema, la socialització en el sistema i el desenvolupament en el sistema.

1) **Entrada.** L'entrada és el procés pel qual una persona s'introdueix en un nou sistema social. En general, els sistemes socials articulen mecanismes formals i informals d'entrada a aquests. Entre els primers, estarien les entrevistes o presentacions planificades; entre els segons, les reunions de benvinguda o els actes socials (per exemple, un sopar). Si aquestes situacions són congruents amb el sistema de creences tant del sistema com del nou membre, el procés d'entrada es veu considerablement facilitat. Però si hi ha una incongruència entre aquest tipus d'estructures i les creences dels participants, el procés s'obstaculitza. En aquest cas, la capacitat d'un sistema per a renovar les seves estructures, adaptant-les a noves situacions o nous membres és fonamental per a garantir-ne un funcionament adequat.

2) **Socialització.** És el procés mitjançant el qual els participants adquireixen els coneixements, habilitats i característiques que els permetran d'assolir l'estatus de membres del sistema. Cada sistema social té els seus propis mecanismes de socialització dels seus membres. Amb això es pretén que els límits entre l'individu i el context social més ampli sigui cada vegada més difús, en altres paraules, que la persona percebi aquest context social com una cosa que li és pròpia, més que com una cosa externa a ell que l'amenaça. A més, aquesta dispersió dels límits provoca sovint una adaptació que és mútua: de la persona al sistema i del sistema a la persona. D'aquesta manera, no solament es facilita la integració mitjançant la socialització, sinó que és el mateix sistema, també, el que desenvolupa nous recursos –són els seus membres– amb què afrontar el canvi i l'adaptació.

3) **Desenvolupament.** El desenvolupament fa referència al grau d'estructura organitzativa adquirit per un sistema. Com més desenvolupat està un sistema, més control tenen els seus membres sobre les transaccions que s'hi produeixen. Així que un sistema augmenta en mida i complexitat, és probable que s'obstaculitzi la utilització dels recursos personals de tots i cada un dels seus membres. En cas de ser aquesta la situació, només uns quants disposaran de la capacitat d'oferir els seus recursos i rebre els d'altres participants. En altres paraules, la probabilitat d'aïllament als membres augmenta. El desenvolupament d'un sistema de vegades es dificulta per la tendència que mostren els sistemes convencionals complexos i grans a dependre menys dels recursos dels seus membres i a substituir-los per un conjunt formalitzat de rols per a assegurar determinades tasques.

3. Urie Bronfenbrenner i l'ecologia del desenvolupament humà

3.1. La interacció entre persona i ambient

Ja hem vist com els sistemes socials condicionen i donen sentit al comportament de les persones tant mitjançant les seves estructures com els seus processos. A més, aquests sistemes estan d'alguna manera ordenats en cada societat i presenten una sèrie de patrons de relació que els són característics. Hem presentat en l'apartat "Els sistemes socials: estructures i processos" algun d'aquests patrons de relació entre els sistemes i els beneficis que s'obtenen de la mútua influència entre els sistemes socials, beneficis que no solament assoleixen els propis sistemes implicats sinó també els seus participants.

A causa de les nombroses variacions que es poden produir entre els diferents tipus de relació entre sistemes, es fa necessari un treball conceptual que permeti d'identificar models de relació entre els sistemes i els efectes que aquests patrons relacionals tenen sobre els seus membres. Al nostre entendre, cap orientació teòrica ha escomès amb més enginy aquesta tasca que el treball d'Urie Bronfenbrenner en la seva ecologia del desenvolupament humà.

Les nines russes de Bronfenbrenner

Els sistemes socials, per a Bronfenbrenner, mostren un patró de relacions que opera a distints nivells. Com a primera intuïció, els sistemes presenten una estructura imbricada en cercles concèntrics. Al centre hi ha la persona en desenvolupament i es veu afectada per entorns que van del més immediat –són els cercles més propers– als més distants –són els cercles exteriors. Són com les nines russes, en què les més internes estan condicionades per la mida de les més externes i, per tant, influïdes pel que passa en aquestes. Per exemple, no podem deixar de traslladar totes les nines si canviem l'emplaçament de la que conté totes les altres. Encara que la persona en desenvolupament es trobés en la nina més interior, posem per cas una formiga, i depengués de manera immediata de les condicions de temperatura, humitat, espai, etc., d'aquesta nina interior, aquestes condicions estan alhora influïdes per les nines que la contenen. En altres paraules, el que succeeix en un sistema social –en una nina– influeix en el que succeeix en altres sistemes socials –les altres nines– i tot això, alhora, influeix en la persona en desenvolupament –en el nostre cas, la formiga.

El treball de Bronfenbrenner està fortament influït per la psicologia de Kurt Lewin i les teories sobre el desenvolupament de l'individu de Piaget. Expressant-ho de manera molt global, tots dos autors es van preocupar per comprendre quina era la relació que s'establí entre l'individu i el seu entorn. Mentre que Lewin va incidir en la manera en què la percepció de l'ambient és indispensable per a comprendre el comportament de les persones, Piaget va centrar la seva anàlisi en la mútua influència persona-ambient que caracteritza el desenvolupament evolutiu. Repassem més detalladament aquests precedents teòrics.

Kurt Lewin, considerat un dels fundadors de la psicologia social moderna, va mantenir que la conducta que observem en una persona és bàsicament una

funció del tipus $C = f(PA)$, on C és la conducta, P és la persona i A és l'ambient, essent f la relació entre aquests dos últims. A més, l'ambient influeix en tant que és percebut i deixa un paper secundari per a les característiques objectives d'aquest ambient. Aquesta suposició té una implicació important: la percepció de l'ambient no solament depèn de l'ambient en si, sinó de la persona que interactua en aquest ambient.

"[...] Lewin describe cómo cambia la realidad a medida que uno se acerca al frente. Lo que al principio aparece como una hermosa escena bucólica de tierras de cultivo, campos y zonas boscosas, se va transformando poco a poco. La cima boscosa de la colina se convierte en un puesto de observación; su ladera protegida, en un lugar para el emplazamiento de cañones. Una cañada poco expuesta se ve como una probable estación de asistencia para un batallón. Los aspectos naturales del paisaje, que apenas unos kilómetros antes constituían un deleite, ahora se consideraban amenazadores: el peligroso desfiladero, el camuflaje de los árboles, la colina que esconde al enemigo oculto, el objetivo invisible del que hay que apoderarse, el lugar y el momento de seguridad después de la refriega..."

Bronfenbrenner, U. (1987). *Ecología del desarrollo humano*, 43. Barcelona: Paidós.

Ja que l'ambient és bàsicament la percepció que tenim d'aquest, el comportament de les persones està profundament influït pel significat que atribueixen als contextos en què interactuen, això és, als sistemes socials dels quals formen part.

Per la seva banda, el treball de Piaget havia mostrat com el nadó, mitjançant la seva interacció amb l'ambient, no es dedicava a reflectir i descobrir quines eren les seves característiques, sinó que, més enllà d'això, feia una genuïna construcció de la realitat. Segons Piaget, si bé al principi el nadó confon les característiques subjectives i objectives de l'ambient, cosa que el pot portar a experimentar frustració i, fins i tot, dany físic, a poc a poc és capaç d'adaptar la seva imaginació a les limitacions de la realitat objectiva i, fins i tot, pot arribar a reformar l'ambient perquè aquest sigui compatible amb les seves capacitats, necessitats i desitjos. Per a Bronfenbrenner, aquesta capacitat de remodelar la realitat d'acord amb les pròpies aspiracions és la màxima expressió del **desenvolupament humà**.

L'ecologia del desenvolupament humà comprèn l'estudi científic de la progressiva acomodació mútua entre un ésser humà actiu, en desenvolupament, i les propietats canviants dels entorns immediats, quan aquest procés es veu afectat per les relacions que s'estableixen entre aquests entorns, i pels contextos més grans en què estan inclosos els entorns.

Aquesta definició de desenvolupament humà, junt amb el seu marcat caràcter ecològic, té profundes implicacions a l'anàlisi de l'ajust psicosocial de la persona i al paper que l'entorn té en aquest ajust.

1) **L'ésser humà és actiu**. En general, les persones no es limiten a respondre a les demandes ambientals; més aviat, construeixen els seus propis mons depe-

ment de les situacions per les quals travessen o malgrat aquestes. Aquesta activitat és inherent a la persona, per la qual cosa és d'esperar que, amb les condicions adequades, les persones busquin i trobin les solucions més convenientes a cada situació. La passivitat és més una resposta a la situació que una condició humana; per tant, és fonamental disposar dels recursos personals i socials adequats per a evitar que s'inhibeixi l'activitat. El paper de la psicologia comunitària ha de ser el de potenciar recursos (personals i socials) que permetin aquest desenvolupament.

2) **La influència dels entorns.** La teoria postula que no solament els entorns més pròxims a la persona exerceixen influència, sinó els entorns més distants i, fins i tot, la relació entre els diferents entorns. No solament ens influeix el que experimentem directament, sinó el que experimenten aquells amb què ens relacionem i, fins i tot la possibilitat que ens puguem relacionar amb persones d'altres àmbits amb altres percepcions i experiències. En cert sentit, el nostre creixement personal descansa en la naturalesa del sistema social més ampli –per exemple, la societat– ja que d'aquest sorgeixen els patrons d'intercanvi que condicionen la nostra experiència diària. Integrar-se, per tant, és també ser capaç de conèixer i participar en altres sistemes, per a la qual cosa és necessari que hi hagi mecanismes potenciadors en el conjunt de la societat. Així, la societat immobiliària reclou les persones en uns quants sistemes estancs i sanciona tot intent de transgredir aquest aïllament. La societat dinàmica, estableix mecanismes que afavoreixen la interacció entre molt diversos sistemes i enriqueix, d'aquesta manera, l'experiència personal de cada un dels seus membres.

Per tant, si el desenvolupament descansa en l'activitat i aquesta activitat es veu afavorida quan el context permet múltiples i variades interrelacions entre diferents sistemes socials, el benestar psicossocial de la persona es potencia quan la societat en què viu li permet de desplegar tota la seva activitat. Per a Bronfenbrenner, són les polítiques socials les que defineixen els possibles cursos d'acció que permeten de desplegar la màxima activitat i és la tasca del psicòleg no solament intervenir en les persones –i els contextos– sinó també en aquestes polítiques socials.

Tracteu d'imaginar...

... quin efecte tindria el disseny d'una escola que limités tota l'activitat dels nens a l'aula. Sense horari d'esbarjo, silenci absolut, sense descansos, sense interaccions ni dins ni fora de l'aula, etc. Probablement, més que tractar els desafortunats alumnes d'aquest col·legi, seria més eficaç canviar la política educativa que permet aquest tipus de disseny educatiu.

3.2. L'estructura imbricada dels contextos o sistemes

El treball de Bronfenbrenner va més enllà del reconeixement del paper de l'ambient en el comportament de la persona, una cosa probablement assumida per un nombre considerable d'estudiosos de la naturalesa humana. Des del nostre punt de vista, la principal virtut de la seva teoria és la manera com analitza l'ambient i els diferents nivells en què aquesta influència es produeix. En general, la seva idea es pot expressar de la manera següent: **ens influeix el que experimentem directament i allò que té efecte sobre el que ens influeix directament.** Dit així, sembla que Bronfenbrenner afirma que pràcticament tot

ens influeix. I així és. Tanmateix, la seva ecologia del desenvolupament humà permet d'aventurar hipòtesis no solament sobre quin tipus d'efectes tindran determinats aspectes de l'ambient, sinó de quina manera es pot dirigir la intervenció en aquests ambients per a potenciar el desenvolupament dels seus participants.

En altres termes, la teoria de Bronfenbrenner és bàsicament un model sobre la realitat social de les persones, composta de diferents sistemes en diferents nivells que mostren un patró d'interrelacions i influències mútues. A més, aquests sistemes reflecteixen una estructura ecològica imbricada: al centre hi ha la persona en desenvolupament, immediatament després els entorns en què interactua directament i, més enllà, un conjunt extern d'influències d'altres sistemes socials en la perifèria dels quals, incloent-hi la resta, es troben els patrons de la ideologia i les institucions socials de cada cultura.

"[...] en la costa francesa de Nueva Escocia, comencé mi carrera de investigaciones interculturales en Europa [...], la URSS, Israel y otros lugares, incluido un vistazo profundamente aleccionador a la República Popular China. La experiencia en estas sociedades produjo en mí dos efectos profundos [...]. En primer lugar, amplió radicalmente mi concepción de la capacidad de adaptación, la versatilidad y las buenas perspectivas de la especie *Homo Sapiens*, tal como lo demuestra su capacidad para adaptarse, tolerar y, sobre todo, crear ecologías en las que vive y se desarrolla. [...] La segunda lección que aprendí [...] es que la política oficial tiene poder suficiente para afectar el bienestar y el desarrollo de los seres humanos, al determinar sus condiciones de vida."

Bronfenbrenner, U. (1987). *Ecología del desarrollo humano*, 17. Barcelona: Paidós.

3.2.1. El microsistema

Un microsistema és un patró d'activitats, rols i relacions interpersonals que la persona en desenvolupament experimenta en un entorn determinat, amb característiques físiques i materials particulars.

El microsistema reflecteix l'entorn immediat en què interactuem. No hi ha un microsistema, sinó molts. Així que ens desenvolupem en societat, incorporem nous sistemes i experimentem la influència d'altres persones en el nostre comportament. Els sistemes es caracteritzen per les seves activitats, rols i relacions interpersonals. Això és una cosa que ja havíem presentat en parlar dels sistemes socials: en aquests, els participants generen vincles amb altres persones, assumeixen rols i desenvolupen determinades activitats que els defineixen.

El desenvolupament de la persona és, en part, la creació de nous sistemes en què interactuar. El nadó comença amb un nombre limitat de sistemes (família i assistents, bàsicament) per a anar incorporant durant el seu desenvolupament nous sistemes al seu entorn (escola, amics, etc.). El que és important per a Bronfenbrenner és que aquests sistemes permeten d'assumir nous rols, establir noves relacions interpersonals i fer diferents activitats: perme-

ten de créixer personalment. I en el cas que es produeixin processos destructius en algun d'aquests microsistemes, els altres poden servir de suport al desenvolupament. En altres termes, com més gran sigui el nombre de potes que sostenen un tamboret –com més gran sigui el nombre de microsistemes en què interactua la persona– un nombre més gran de potes trencades aguantarà abans de cedir –més resistència presentarà enfront de situacions negatives o pèrdua d'alguns contextos. És, per tant, una teoria que defensa l'obertura de la persona al món i, com veurem, la necessitat de dissenyar i planificar de manera global intervencions que permetin de mantenir o millorar procediments d'obertura al món de les persones en la seva vida social.

Fins a cert punt, som el que fem en els nostres microsistemes, i el que fem en aquests determina com els percebem i com ens percebem a nosaltres. L'alumne amb problemes d'aprenentatge que és centre de les ironies del professor aprèn d'aquesta manera a percebre's diferent als altres de la mateixa manera que l'ociós que s'enrola de voluntari en una organització d'ajuda aprèn a percebre's com una persona útil. La qüestió, llavors, és quina és la capacitat que tenen les persones per a assajar nous rols i fer noves activitats en diferents microsistemes. Des del punt de vista de l'ecologia del desenvolupament humà, aquesta capacitat deriva tant de les característiques de la persona com de l'estructura de l'ambient. Aquí el concepte clau és el de **relació**. Tant la possibilitat que les persones es relacionin en un microsystema com que els mateixos microsistemes al seu torn es puguin relacionar és la base del desenvolupament humà. A més, aquesta relació ha de permetre el protagonisme dels participants, amb l'objecte que s'assumeixin nous rols i es potenciï l'activitat en el seu sentit més ampli. Com veurem, un desenvolupament complet no solament inclou la interacció en microsistemes diversos, sinó la possibilitat que aquests microsistemes reflecteixin també un patró de relacions que facilitin l'intercanvi d'informació i les múltiples influències entre ambdós. Aquest seria el nivell d'anàlisi següent: el **mesosistema**.

3.2.2. El mesosistema

Un mesosistema comprèn les interrelacions de dos o més entorns en què la persona en desenvolupament participa activament (per exemple, per a un nen, les relacions entre la llar, l'escola i el grup d'iguals del barri; per a un adult, entre la família, el treball i la vida social).

Si en el nivell de microsystema l'anàlisi se centra a conèixer el tipus de relacions que s'estableixen entre la persona en desenvolupament i aquelles persones amb què interactua directament, en el nivell de mesosistema l'anàlisi se centra en el tipus de relacions que s'estableixen entre els diferents microsistemes en què participa la persona. Així, de la mateixa manera que la reciprocitat en les rela-

cions caracteritza un microsystema que potencia el desenvolupament de la persona, la interconnexió entre els microsystemes (mesosistema) també ho fa.

El cas de les parelles

Des del punt de vista de l'ecologia del desenvolupament humà, la parella és un microsystema en què la persona es desenvolupa i participa activament. No és difícil imaginar com ha de ser una bona relació de parella: potencia nous rols, noves activitats, permet la satisfacció de noves necessitats i, en definitiva, potencia el desenvolupament personal. Durant l'evolució de la vida del sistema "parella" hi ha moments clau que tenen a veure amb la integració d'aquest microsystema en una xarxa de relacions socials més àmplia. Els primers contactes entre el company/a sentimental i la família és, sens dubte, un moment al qual es concedeix una gran importància per a tots dos microsystemes (la parella i la família). Encara que aquest contacte entre microsystemes no determina el curs posterior de la relació de parella, pot ser font de tensions que acabin influïent en la mateixa parella. En el cas més extrem, si en el nivell del mesosistema les relacions són inexistents (amics, veïns, família, companys de feina, etc.) el potencial de la persona en desenvolupament es veu afectat considerablement.

Hi ha diverses formes en què els microsystemes poden entrar en relació. Hi pot haver relacions directes, en què una persona d'un microsystema interactua també amb persones d'un altre microsystema. Per exemple, quan la mare acompanya el nen en el seu primer dia de col·legi, o quan la professora entra en contacte amb els pares per a discutir l'evolució escolar del fill. Des del punt de vista del desenvolupament humà, la relació entre microsystemes potencia el desenvolupament i facilita l'adaptació de la persona a nous entorns en què interactua directament. Tanmateix, per a Bronfenbrenner, la principal funció que compleix la relació entre microsystemes és **no intencional**: serveixen per a transmetre informació sobre un entorn. Aquesta informació pot provenir de diverses fonts: comunicacions directes –orals o escrites–, tradicions, experiència pròpia, mitjans de comunicació, etc. A més, aquesta informació conté valors i actituds cap a altres microsystemes, la qual cosa influeix de manera considerable en la percepció que la persona en desenvolupament tindrà en aquests microsystemes en què interactua.

Si el pare, per prejudici cap al grup ètnic del professor, el critica en presència del nen, la percepció del microsystema escolar en el nen es veu profundament influïda. I al costat d'això, probablement les seves actituds i el seu comportament a classe. També la família pot transmetre un altre tipus d'actituds cap a l'escola: "els estudis són una pèrdua de temps", "com abans et posis a treballar, millor", "allà no t'ensenyaran res que et serveixi per a la vida", etc. Òbviament, no tots els microsystemes tenen la mateixa influència i, en el nostre exemple, el fet que el professor prejutgi i transmeti informació crítica sobre la família del nen probablement no tindrà tanta influència en el seu desenvolupament familiar. Això és així perquè determinats microsystemes actuen com a **filtres de la informació**.

Encara que aquesta idea no és tractada de manera expressa per Bronfenbrenner, està implícita en la seva estructura ecològica. Com més pròxim està un sistema a la persona en desenvolupament –com més interior és el cercle–, més efecte té en el seu desenvolupament personal. Tant la teoria sociològica com la psicologia social han identificat aquests cercles concèntrics com a **grups**

Fent turisme

Tots hem experimentat l'enorme diferència que hi ha entre visitar una ciutat en què no coneixem ningú o visitar un amic que viu en aquesta ciutat. El nostre coneixement de la ciutat (la seva cultura, com viuen, etc.) es potencia en aquest segon cas, i en general solem gaudir més d'aquest tipus de visites. Això es podria explicar per la interrelació entre microsystemes (nova ciutat i amistats).

primaris. Té més influència en la persona que altres grups, ja que en aquests s'expressen les emocions i s'estableixen els vincles més sòlids. Els grups primaris són la família, les amistats, les relacions íntimes i de confiança, etc. A causa de la influència d'aquests grups en el desenvolupament, la seva capacitat per a filtrar i donar contingut a la informació és considerable.

Els microsistemes filtrant la informació

La mare al fill respecte a un programa escolar d'integració dels emigrants: "el que han de fer els emigrants és tornar al seu país i deixar-nos treballar en pau".

El germà gran respecte als cap-rapats del barri: "són les úniques persones autèntiques del barri".

L'amic davant d'una dosi de droga: "això que és dolent és mentida, tu tasta-la i després em dius. Fia't de mi, que mai no t'enganyaria".

Aquests i molts altres exemples il·lustren com les actituds i valors d'un microsistema envers un altre poden influir en les actituds de la persona en desenvolupament i condicionar-ne el desenvolupament personal.

Des del punt de vista de la intervenció, és fonamental proporcionar informació adequada sobre la naturalesa de determinats microsistemes que puguin ser d'utilitat per a la persona en desenvolupament. Per exemple, si la família i amics legitimen els grups d'autoajuda com un recurs eficaç d'ajuda, la persona en desenvolupament es pot animar a interactuar en aquest nou context, confiat que és un recurs vàlid per a afrontar els seus problemes. El mateix es pot dir de l'ajuda psicològica més tradicional (teràpia). Com veiem, això obre una via important per a transformar els entorns més pròxims en què la persona es desenvolupa i possibilita la inclusió de nous microsistemes o, alternativament, elimina la influència de microsistemes que limiten el desenvolupament personal (per exemple, companys en l'abús d'alcohol). A més, ofereix la possibilitat d'intervenir en la persona en desenvolupament sense la condició d'interactuar-hi directament. Aquest seria ja el nivell següent de l'estructura ecològica: l'exosistema.

3.2.3. L'exosistema

Un exosistema es refereix a un o més entorns que no inclouen la persona en desenvolupament com a participant actiu, però en què es produeixen fets que afecten el que passa a l'entorn que comprèn la persona en desenvolupament, o que es veuen afectats pel que ocorre en aquest entorn.

Probablement, de tots els elements que componen l'estructura ecològica de Bronfenbrenner, potser serà l'exosistema el que menys atenció hagi rebut per part dels professionals. Almenys, de manera conscient. Una excepció la constitueixen les investigacions sobre l'estrès en el treball, quan es refereixen a l'efecte de **desbordament** (*spillover effect*). Aquest efecte reflecteix la influència que l'entorn laboral té en la vida familiar i postula que l'estrès laboral d'un

membre de la família troba una continuïtat natural en l'augment de les tensions familiars. Per la seva banda, aquestes tensions familiars augmenten la vulnerabilitat de la persona, la qual cosa també incrementa les tensions laborals. És una espiral d'estrès que, a poc a poc, erosiona tant les relacions familiars com les laborals.

Des del punt de vista exosistèmic, en el cas de l'efecte de desbordament, la família està sotmesa a una influència sobre la qual no té cap control: l'entorn laboral d'un dels seus membres. Aquesta influència procedeix de l'exterior, però incideix en el microsystema familiar i és, per tant, una influència exosistèmica. La importància d'aquest nivell d'anàlisi rau en el fet que identifica múltiples efectes que es produeixen de manera indirecta en el desenvolupament de la persona que tradicionalment s'han ignorat. A més, permet d'establir noves vies d'intervenció quan l'accés als microsystemes de la persona en desenvolupament no està disponible. Des d'una perspectiva molt àmplia, la formació dels professionals de la salut mental (cursos de reciclatge o formació continuada) és una intervenció exosistèmica en els potencials clients; la publicació d'un article científic que alguns professionals posen en pràctica és també una forma d'intervenció exosistèmica. Com veiem, les possibles influències són nombroses i les possibilitats d'intervenció aclaparadores.

Intervenció exosistèmica en protecció de menors

Un exemple d'intervenció exosistèmica en protecció de menors és el portat a terme per Carreras (2002) en un centre d'acollida residencial de la ciutat de València. Aquesta autora es dedica a treballar no amb els nens i nenes de la residència sinó amb els professionals que els atenen, la major part educadors socials. La intervenció se centra fonamentalment a discutir i adoptar noves formes de relació amb els nens i nenes (dinàmiques, entrevistes personals, discussió d'objectius, etc.) i a consensuar models d'intervenció entre els professionals que s'adaptin a les seves necessitats. El resultat de la intervenció, llegit en clau exosistèmica, no pot ser més encoratjador: augment de la motivació i satisfacció laboral entre els educadors, una percepció positiva sobre la mateixa tasca dins el centre, etc. A més, els educadors afirmen que la seva relació amb els nens ha millorat substancialment i que alguns d'aquests mostren també un interès més gran en el que s'esdevé en el centre, s'impliquen en les dinàmiques i completen els programes.

Com veiem, hi ha hagut un efecte en el comportament dels menors, però la psicòloga comunitària ni tan sols hi ha tractat. La seva influència s'ha produït a partir de l'exosistema dels menors. El model ecològic permet predir aquest tipus de resultats, animant aquesta forma d'intervenció. L'absència d'un model com aquest, probablement descreditaria o deixaria en un lloc secundari aquest tipus d'intervencions en el nivell exosistèmic.

L'existència del nivell exosistèmic justifica, a més, el desenvolupament comunitari, en termes de serveis, instal·lacions i foment de les associacions i organitzacions al si de la comunitat. Des d'aquest punt de vista, una comunitat integrada que disposa de mecanismes i contextos de participació constitueix un recurs per al desenvolupament personal de **tots** els membres de la comunitat, i no solament d'aquells que utilitzen aquests recursos. Això és així perquè els microsystemes d'aquells membres que participen es veuen afectats de manera positiva, fins i tot en el cas que els membres d'aquests microsystemes no tinguin relació directa amb aquestes iniciatives. Aquestes idees porten, lògicament, a preocupar-se pel disseny de polítiques oficials que tinguin en compte les enormes possibilitats de l'exosistema en el desenvolupament de les perso-

Lectura complementària

Carrera, A. (2002). *Elaboración de un programa para centros residenciales en protección de menores* (tesi doctoral no publicada). València: Universitat de València.

nes. En altres paraules, porta a la preocupació per intervenir en el **macrosistema**, l'estructura ecològica més externa que condiciona les relacions de totes les altres estructures.

3.2.4. El macrosistema

El macrosistema es refereix a les correspondències, en forma i contingut, dels sistemes d'ordre menor (microsistema, mesosistema i exosistema) que hi ha o que hi pot haver, en l'àmbit de la subcultura o de la cultura en la seva totalitat, junt amb qualsevol sistema de creences o ideologia que sostingui aquestes correspondències.

El macrosistema és l'estructura ecològica més externa a la persona en desenvolupament, que influeix en l'individu fonamentalment mitjançant la seva capacitat per a determinar quines relacions entre les diferents estructures es produiran en un moment històric determinat. Bronfenbrenner equipara el macrosistema a un tren. El símil ens sembla profitós. Així, hi pot haver vagons de primera i segona classe, o pot ser un tren de llarg recorregut que només pari en estacions determinades (per exemple, grans nuclis urbans). A més, hi pot haver serveis per a tot el tren (cafeteria) o només per a uns quants (els passatgers de primera classe). D'altra banda, els vagons poden estar interconnectats entre si o aïllats. El tren també defineix el tipus de vagó: el nivell de comoditat pot ser similar en tots els vagons i una mica millor en primera classe, o les diferències poden ser molt marcades. Finalment, si explorem més detalladament aquest símil, encara hauríem de contestar preguntes del tipus: qui decideix el tipus de tren?, qui decideix les estacions de parada i destinació?, qui decideix els horaris i els preus del passatge?, etc.

El macrosistema és, per tant, la ideologia i el sistema de creences de la societat en què estudiem la persona en desenvolupament. Aquí podríem incloure des de l'ordenament jurídic d'una societat, passant pels valors i tradicions, fins a la influència de la religió, les polítiques socials, etc. A més, el macrosistema també exerceix la seva influència en l'àmbit de la subcultura, això és, els grups ètnics, els estrats professionals, les classes socials, etc.

Aquesta influència macrosistèmica té a veure, com hem vist, amb el tipus de correspondències que s'estableixen entre la resta d'estructures ecològiques. Això és una conseqüència lògica de la teoria de Bronfenbrenner d'equiparar en certa manera desenvolupament amb capacitat de relació, com ja hem discutit anteriorment. D'aquesta manera, un macrosistema que restringeixi les possibles interrelacions de les estructures ecològiques és un macrosistema que limita el desenvolupament de la persona. Per tant, intervenir en el desenvolupament és també intervenir en el macrosistema.

La llei seca

La promulgació d'una llei seca es pot entendre com una intervenció macrosistèmica que afecta el desenvolupament de les persones. Pensem, per exemple, en els efectes, a vegades coneguts i d'altres una mica mitigats pel cinema, de la promulgació de la llei seca als Estats Units al principi del segle xx. És evident que va provocar una profunda transformació a les correspondències entre determinades estructures ecològiques: eliminació d'un tipus d'oci fins aleshores legal (bars), foment de noves relacions socials (la clandestinitat), auge d'una nova elit (els gàngsters), etc.

Quan observem l'evolució d'una societat, és freqüent trobar canvis en els valors i els costums que, de vegades, es tradueixen directament en canvis en les lleis. No s'ha d'oblidar que una de les fonts del dret és el costum. Quan es produeix el canvi i qui decideix aquest canvi és un tema que supera la nostra capacitat d'explicació. Alguns consideren que una elit dirigeix els fils de la societat (seria l'exemple de la superestructura en el marxisme) i d'altres consideren que hi ha una mútua influència entre la ideologia i els ciutadans, que s'ajusten mútuament per a donar solució als problemes que planteja el desenvolupament de la societat (aquesta seria la lectura plural que donen els polítics en els sistemes democràtics). Independentment de la posició per la qual optem, sembla evident que la intervenció en l'ecosistema de les persones passa també per incidir en les polítiques oficials, per exemple, bé promovent i participant en moviments ciutadans o bé contribuint com a experts en l'elaboració de la legislació. Aquí el paper del coneixement científic és fonamental i no resulta sorprenent, des d'aquest punt de vista, les polèmiques que se susciten sempre que es pretenen canviar les lleis educatives o delimitar des de l'Administració el contingut dels llibres de text.

Per regla general...

... allà on hi hagi la intenció d'un canvi de legislació en un règim democràtic, hi haurà un conjunt d'experts que avalen la necessitat d'aquests canvis. Aquests experts solen ser professionals de "prestigi", amb vastos currículums. Incidir en la formació d'aquests experts és incidir en el macrosistema.

Les AMPA

Una llei educativa que promogui el paper protagonista de les associacions de mares i pares d'alumnes en els centres educatius, proporcionant llocs de reunió als col·legis o dotant-los d'autonomia per a dissenyar activitats extraacadèmiques, és una llei que també permet de transformar algunes correspondències en les estructures ecològiques. Per exemple, la relació de la família amb l'entorn escolar. Aquest protagonisme dels pares es pot traduir en una identificació de necessitats de desenvolupament dels nens i en la transmissió d'aquestes necessitats al centre. A més, en tant que membres de la comunitat, els pares i mares poden ser un important dinamitzador de l'obertura del centre a la comunitat, posant en contacte membres de la comunitat amb la institució educativa.

Això connecta amb la definició que dona Bronfenbrenner de macrosistema, en assenyalar que el macrosistema també es refereix a les correspondències que hi podria haver. Això, com assenyala el mateix autor, permet d'anar més enllà del concepte de *statu quo* per a incloure

"[...] los posibles esquemas para el futuro que se reflejan en la visión que tienen de una sociedad sus líderes políticos, sus planificadores sociales, sus filósofos y los estudiosos de las ciencias sociales, que se dedican al análisis crítico y a la modificación experimental de los sistemas sociales vigentes."

Bronfenbrenner, U. (1987). *Ecología del desarrollo humano*, 45. Barcelona: Paidós.

El desenvolupament global de la persona, per tant, és influït pel tipus de societat en què viu i pels corrents de pensament –oficials o extraoficials– que caracteritzen aquesta societat. Des del punt de vista de la intervenció, conèixer quins són aquests corrents de pensament i quins valors es fomenten és una condició bàsica per a aconseguir certa eficàcia, com assenyàvem en parlar dels sistemes socials, els valors, les normes i els rols.

4. Implicacions per a la intervenció comunitària

Segons el que s'ha presentat fins ara, l'anàlisi dels sistemes socials, els processos que els caracteritzen i l'estructura ecològica en què s'insereixen són elements clau per a la reflexió sobre la intervenció comunitària. Des d'aquest punt de vista, la psicologia comunitària, que es fa especial eco dels postulats ecològics, assumeix que la relació entre el professional i la comunitat és la font principal del procés de construcció del significat del fenomen que s'estudiarà. Així, persones i sistemes es fan intel·ligibles quan es consideren part d'un context social amb múltiples nivells d'anàlisi i perspectives. A partir d'aquí, l'objectiu prioritari serà convergir professionals i comunitat per a poder fer efectiva la intervenció comunitària.

El fet que professional i participants en la intervenció interaccionin en un mateix sistema social porta a analitzar quin tipus de circumstàncies i processos permeten que tots dos comparteixin un mateix univers simbòlic. Com hem presentat en parlar del model de Bronfenbrenner, l'ambient és majoritàriament percepció; per tant, el professional i les persones objecte de la intervenció han de trobar elements comuns que permetin d'experimentar l'entorn d'una manera intel·ligible, això és, que es produeixi comunicació. En altres paraules, no és possible comprendre el significat de les persones o sistemes en el context, llevat que el professional i la comunitat desenvolupin criteris compartits per a la seva definició. Es considera que els múltiples trets diferents en el medi afecten tant els professionals com els participants. Uns i altres són part integrant del context particular en què té lloc la intervenció comunitària.

Es podrien identificar quatre nuclis constituents a l'acostament ecològic que recullen els principis i estils d'actuació de professionals i membres de la comunitat: els supòsits teòrics, la construcció social de l'acostament ecològic, l'estil de col·laboració i els processos psicosocials implicats.

4.1. Supòsits teòrics

Els supòsits teòrics que caracteritzen les interrelacions de les persones –professionals i membres de la comunitat– i els contextos són els següents:

- 1) Els significats de persones i contextos s'infereixen de les apreciacions del professional i dels membres de la comunitat, i de la construcció d'una comprensió mútua del context compartit.
- 2) S'observa les persones en el context en termes de la seva execució de rol de creadors de recursos i en la seva habilitat per a afrontar les limitacions personals, organitzacionals i comunitàries.

- 3) Els contextos socials s'observen en termes de la definició de les normes socials tal com influeixen en la utilització dels recursos i en les respostes a les limitacions.
- 4) Els contextos socials matisen el significat i l'experiència compartida de les persones.
- 5) El comportament adaptatiu es defineix en termes dels recursos que les persones creen i utilitzen en els seus contextos.
- 6) El comportament adaptatiu i els seus criteris poden variar segons la situació i el moment.
- 7) Les relacions són recíproques: les persones influeixen en els contextos i els contextos influeixen en les persones; les persones influeixen en altres persones i un context influeix en un altre context.
- 8) Els esdeveniments, contextos i persones fora del context social immediat influeixen en l'expressió d'estructures, rols i normes dins els contextos socials.
- 9) Les transaccions persona-context en un medi concret generen efectes indirectes tangibles en les interaccions d'altres persones en altres contextos.
- 10) Els processos socials poden facilitar o inhibir la interdependència de persones i contextos socials, de rols i normes socials.

4.2. La construcció social del coneixement ecològic

L'acostament ecològic se situa en els comportaments de les persones en contextos socials que estan al seu torn relacionats amb la construcció social que els professionals i membres de la comunitat han creat. S'assumeix que diferents persones poden tenir diferents construccions.

El que és essencial en l'elaboració de l'acostament ecològic és que els participants siguin capaços d'articular conscientment les limitacions i les oportunitats que influeixen en el seu propi context i, consegüentment, en el seu propi desenvolupament. Un requisit per a iniciar la construcció del seu propi context és que el professional i els participants assumeixin l'ambigüitat dels processos de descobriment.

Perquè sigui efectiu el que es construeix teòricament de les persones i contextos socials, el professional de la comunitat ha d'aprendre i experimentar aquests esdeveniments i processos relacionats amb la construcció social del context, ja que aquesta defineix les observacions de rols, les normes i la seva interdependència amb els contextos socials.

En l'acostament ecològic, els supòsits teòrics es contrasten, avaluen i comprenen mitjançant el significat que tenen per als participants que experimenten el fenomen. La comprensió de l'expressió dels rols socials i les normes socials exigeix que els participants desenvolupin un procés i un pla en què es prevegi l'intercanvi de significats entre professionals i membres de la comunitat.

4.3. L'estil de col·laboració

En el supòsit ecològic, l'estil de treball és la col·laboració entre els professionals i membres de la comunitat. El procés de col·laboració implica que el professional i els altres participants defineixin una relació de treball per a la integració de la investigació i de la intervenció. S'espera que els participants estimin conjuntament el valor del seu treball en redefinir l'activitat conjunta. El benefici assumit de l'estil de col·laboració és que el descobriment de la informació sobre les estructures, rols i normes expressades en el context, potenciaran l'autenticitat, la validesa i, per tant, la utilitat de la intervenció.

El significat de les relacions de col·laboració és que aquestes ocorren en un context en què les idees es contrasten, elaboren, redefeixen, examinen, reexaminen i evolucionen. Les relacions de col·laboració es converteixen en una estructura social en què tenen lloc els processos de descobriment i comprensió. L'observador –professional de la comunitat– i l'observat –participants– en aquesta relació creen llavors una agenda compartida per a descobrir i comprendre la comunitat.

4.4. Processos socials

La validesa de la intervenció ecològica només s'aconsegueix si els participants comprenen el seu context, rols i interessos específics del programa de col·laboració. La comprensió dels processos de col·laboració i els estadis i seqüències implicats en el disseny d'investigació i intervenció és necessària per a crear el coneixement contextual.

En l'acostament ecològic sí que hi ha una seqüència d'activitats en què el professional de la comunitat comprèn, aprèn i s'informa sobre els fets i fenòmens en el context. L'interventor social està preparat per a desenvolupar i revisar els seus conceptes al ritme de com evoluciona la relació de col·laboració. El que no és consistent amb l'acostament ecològic és que l'interventor social imposi als participants conceptes i hipòtesis que s'han desenvolupat només en la seva ment. En aquest cas, el professional nega o no atén el context propi dels participants. L'acostament ecològic és inductiu, exploratori i contextual i requereix una contrastació i retroalimentació constant; la contrastació de les idees s'esdevé tornant i avançant entre els conceptes i l'experiència del professional i els participants.

Aquests quatre pilars de l'acostament ecològic són interdependents. El significat es transfereix d'uns a altres i al context total. També s'assumeix que els processos d'investigació i intervenció es construeixen i influeixen pels seus paràmetres espaciotemporals i sociopolítics, agendes o marcs de referència. També ofereix l'oportunitat per a comprendre el que és complex i únic en un context o situació específica.

Aquests principis i supòsits ens indueixen a plantejar-nos un enfocament d'actuació dels professionals amb les característiques següents, segons el nostre parer, essencials:

- Tenir una concepció integrada i holista del desenvolupament. Perspectiva ecològica.
- Ser positiu, és a dir, basar-se en els recursos i les potencialitats, i no en els dèficits o en les patologies.
- Ser dinamitzador i enfortidor d'identitats i competències, tant de persones com de grups i comunitats.
- Perseguir la millora en qualitat de vida de tot el conjunt poblacional, atenent de manera especial a la interrelació de cada un dels contextos del desenvolupament humà.
- Promoure el sentit de comunitat i de pertinença social, oposats al desarrelament personal i a la desintegració sociocultural.
- Maximitzar la participació, control i protagonisme de la pròpia comunitat en el procés, mantenint-se el professional en un pla d'igualtat, com a orientador, assessor o facilitador.
- Ser multidisciplinari, actiu, flexible i integrat a la població.

En definitiva, es tracta de potenciar l'acció feta des de la comunitat, per la comunitat i per a la comunitat. Es tracta, a més, d'una línia en què encaixen perfectament els plantejaments sobre el suport social, un dels principals recursos d'una comunitat i, per tant, de gran interès per als professionals que treballen en aquest àmbit de la realitat social. Hem de tenir present que els recursos psicològics i socials es troben en tots i cada un dels contextos del desenvolupament proposats en la perspectiva ecològica, i és funció dels professionals construir amb tots aquests recursos una xarxa en què instal·lar el subjecte per a la seva potenciació i desenvolupament. Els principis exposats abans ofereixen una resposta, tant teòrica com d'intervenció, que s'emmarca dins les concepcions comunitàries: el desenvolupament de les xarxes naturals de solidaritat i el paper d'orientadors i facilitadors que han d'exercir els professionals en la seva tasca quotidiana amb la comunitat.

Resum

Després de treballar aquest mòdul, disposem d'alguns conceptes bàsics que ens permeten d'analitzar més detalladament el paper que tenen alguns elements de l'entorn en el desenvolupament de la persona. Com s'haurà observat, ens hem centrat fonamentalment en els elements subjectius del context, com els experimenta la persona. Altres disciplines, com la psicologia ambiental, permeten de completar aquest tipus d'anàlisi en incorporar també els elements objectius del context.

En primer lloc, hem explorat el concepte de sistema social. Aquí la premissa bàsica ha estat que la vida de les persones es desenvolupa al si de sistemes socials (família, amics, organitzacions, comunitats, etc.). Per tant, analitzar l'estructura i els processos que es produeixen en aquests sistemes pot ajudar a comprendre per què les persones fan el que fan i experimenten de determinada manera les situacions per les quals travessen. A més, aquests entorns socials segueixen el que hem denominat una lògica de sistemes, això és, un patró de relacions tant dins el sistema com entre els mateixos sistemes. Una anàlisi més profunda de l'estructura i els processos ens ha permès, precisament, d'identificar alguns elements bàsics per a entendre la influència dels sistemes socials en el desenvolupament de les persones. Conceptes clau com recursos socials, potencial personal, creació de xarxes, ampliació de límits, adaptació, etc., possibiliten estudiar com es relacionen les persones en els sistemes –i els sistemes entre si–, com evolucionen els sistemes i mitjançant quins processos d'adaptació els sistemes socials permeten de fomentar el desenvolupament de les persones. En aquest sentit, les normes, els valors i els rols són aspectes fonamentals que permeten de comprendre les pràctiques socials en aquests sistemes i identificar elements que possibiliten o obstaculitzen els processos d'intervenció comunitària.

En la segona part d'aquest mòdul hem presentat l'estructura ecològica proposada per Bronfenbrenner per a explicar el desenvolupament social de la persona. Aquesta estructura ecològica fa ús del concepte de sistema social i, entre les seves virtuts, possibilita una organització teòrica dels sistemes en una estructura imbricada que facilita l'estudi de la influència dels sistemes socials en el desenvolupament de la persona. L'estructura proposada per Bronfenbrenner té la seva base en el concepte de relació: tots els sistemes estan relacionats en diferents nivells, fins a tal punt que fins i tot les estructures més externes –el macrosistema– influeixen de manera notable en el desenvolupament de la persona. Com hem discutit en el mòdul, encara que Bronfenbrenner manté que tot influeix, el seu marc teòric permet a l'investigador d'identificar el tipus d'influència que es produeix en cada una de les estructures imbricades. Aquesta característica de la teoria de Bronfenbrenner amplia de manera sensible les implicacions que tota intervenció –independentment del nivell al qual es faci–

té en el desenvolupament de la persona. Possibilita, a més, múltiples acostaments des dels quals incidir en el desenvolupament de la persona i situa la intervenció comunitària en diferents plans d'actuació amb una profunda influència en el benestar psicosocial de les persones.

Finalment, hem explorat alguna de les implicacions que la perspectiva ecològica té per a la intervenció comunitària, des de la creació de significats entre professional i participants fins als estils de col·laboració que es tracten de promoure en la intervenció comunitària. En definitiva, si el desenvolupament de la persona es produeix en contextos, la perspectiva ecològica contribueix a la intervenció comunitària dotant-la de conceptes i instruments d'anàlisi que li permetin d'estructurar aquests contextos i delimitar amb claredat les influències que s'esperen del treball en cada un d'aquests contextos.

Activitats

Activitat de lectura i reflexió

Llegiu atentament el text sobre els treballs de Luria a la Unió Soviètica, recollit a *La ecologia del desenvollop humano* d'Urie Bronfenbrenner, i tracteu de reflexionar i contestar a les qüestions següents:

1. El text es presenta com una intervenció en el macrosistema. Podríeu definir amb més precisió, d'acord amb el text, quins aspectes del macrosistema es presumeixen que han canviat entre els grups que es comparen en l'estudi?
2. Encara que no s'esmenten explícitament al text, podríeu aventurar com canvien els patrons de relació entre una societat tradicional i una societat moderna? Us recomanem que tracteu de comparar, per exemple, els sistemes socials en l'edat mitjana i en l'edat moderna. Això és bàsicament el que suggereix Luria dels seus dos grups: un comprèn la modernitat i l'altre encara està molt endarrerit.
3. Us demanem que ara aneu una mica més enllà del text. Quin és el macrosistema en què es desenvolupa el mateix Luria? A partir d'aquesta resposta, podríeu justificar la necessitat de l'estudi que duu a terme aquest autor? En altres paraules, què vol demostrar Luria i per què ho vol fer? Vinculeu les vostres respostes al nivell macrosistèmic.

Activitat pràctica

L'activitat següent us pot portar una mica més de temps, però us recomanem que la dugueu a terme perquè al final comprovareu fins a quin punt heu assimilat els continguts del mòdul, alhora que us permetrà de fer-vos una idea més clara de la persona en desenvolupament en el vostre propi context cultural.

1. Inventeu-vos un personatge fictici, poseu-li nom, gènere i inventeu-li una família, la que vosaltres vulgueu. Per exemple, Maria, classe mitjana, pares primerencs, tots dos amb treball.
2. En un foli anoteu, en el moment de néixer, quins són els seus microsistemes, mesosistema, exosistema i macrosistema. Analitzeu una mica les relacions entre aquests sistemes. Nota: podeu triar que el desenvolupament personal sigui adequat o podeu triar un cas difícil en què hi hagi problemes de desenvolupament.
3. Ara situeu el vostre personatge en la fase de l'adolescència. Identifiqueu els nous microsistemes que s'han incorporat i les relacions entre la resta de sistemes. Nota: aquí heu de fer atenció al macrosistema, que canvia respecte a la infantesa.
4. A continuació, introduïu el vostre personatge en la fase madura/adulta. Identifiqueu les incorporacions i els canvis que jutgeu necessaris. Tingueu en compte que tot depèn de com hàgiu dissenyat el vostre personatge. Fixeu-vos en com canvia el macrosistema, ja que ara parlem d'una altra fase del cicle vital.
5. Finalment, situeu el vostre personatge en la vellesa. Hi haurà microsistemes que desapareguin i altres de nous que sorgeixin. Una altra vegada, això depèn del vostre disseny. El macrosistema també canvia, identifiqueu-lo amb una mica de detall.

Ara que heu completat el cicle vital del vostre personatge, reflexioneu sobre aquestes qüestions:

- a) Us ha estat difícil de dissenyar un pla de vida per al vostre personatge? Probablement, no. Això és així perquè viviu en la mateixa cultura i participeu de gran part dels valors i creences del vostre personatge. Si l'activitat hagués versat sobre la vida d'un boiximà, probablement hauríeu tingut més problemes.
- b) Ha sorgit la necessitat d'algun tipus d'ajuda específica durant el desenvolupament vital del personatge? En el cas que no hagi estat així, probablement heu dissenyat un personatge que en el curs de la seva vida ha trobat sistemes d'ajuda pròxims que li han facilitat el seu trànsit. En el cas que hi hagi hagut problemes, probablement hauríeu situat l'ajuda professional (serveis socials, teràpia, etc.) o l'ajuda no professional (amics, associacions, grups d'autoajuda, etc.) en algun moment del cicle vital.
- c) Finalment, situeu el psicòleg comunitari en cada una de les fases del cicle vital que heu desenvolupat i reflexioneu sobre les vies d'intervenció que es podrien utilitzar en el cas que el vostre personatge hagués passat per situacions difícils en cada una de les fases. Per exemple, problemes escolars (infantesa), abús de substàncies (adolescència), desocupació prolongada (maduresa), residència d'ancians i sentiments d'abandonament (vellesa), etc.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestions breus

Desenvolpeu en cinc línies els temes següents:

1. Diferencieu entre aquests dos processos dels sistemes socials: la creació de xarxes i l'ampliació de límits.
2. Assenyaleu les principals influències teòriques en el model ecològic de Bronfenbrenner.
3. Analitzeu els diferents nivells de prevenció del maltractament infantil (microsistema, mesosistema, exosistema i macrosistema) en una comunitat. Utilitzeu fins a deu línies.

Desenvolupament del tema

1. Analitzeu com és el macrosistema durant la infantesa per a un noi i una noia, i aventureu algunes diferències quan ambdós passen a l'adolescència (no utilitzeu més d'un foli).

Solucionari

Qüestions breus

1. La principal diferència entre la creació de xarxes i l'ampliació de límits és l'aspecte formal. Mentre creem xarxes socials i incorporem a aquestes persones d'altres sistemes socials, mitjançant l'ampliació de límits, el sistema delega formalment en determinats membres que són els representants que recullen la informació.

2. Lewin i Piaget són les principals influències que el mateix Bronfenbrenner reconeix. Mentre Lewin havia estudiat l'efecte que té la manera en què percebem l'ambient, Piaget s'havia preocupat per analitzar el tipus d'influències que es produeixen entre ambient i persona en desenvolupament.

3. El professional pot interaccionar amb les famílies (microsistema), però també pot desenvolupar iniciatives a nivell mesosistèmic (promovent visites a la llar de professors i altres representants de la comunitat). En el nivell exosistèmic, pot col·laborar amb determinats professors, oferint-los formació en maltractament i en detecció de factors de risc, per exemple. Finalment, en el nivell macrosistèmic podria dur a terme iniciatives en l'àmbit comunitari per a fomentar processos participatius entre els pares, foment d'activitats per als nens del barri, etc.

Desenvolupament del tema

1. Durant la infantesa, les diferències entre nens i nenes solen ser menys marcades que durant l'adolescència. El que una societat espera de nens i nenes és molt similar durant la infantesa, i a nivell macrosistèmic ambdós comparteixen moltes similituds.

Amb el pas a l'adolescència, nens i nenes passen a assajar nous rols (homes i dones). Aquest procés, per qüestions fisiològiques, és més primerenc en les nenes. En el nivell macrosistèmic, els valors i creences que la societat té respecte a nois i noies prenen camins diferents. És d'esperar més pressió en les noies per a adoptar determinades regles de comportament, potser més responsable, enfront d'una llibertat més gran que, en general, es concedeix als nois. Fins i tot en l'àmbit del lleure, les expectatives de la societat són diferents per a nois i noies. D'alguna manera, aquestes expectatives condicionen els comportaments dels adolescents. Els nois beuen més, són més violents, consumeixen més quantitat de drogues, tendeixen a vanagloriar-se més freqüentment de la seva promiscuïtat sexual (real o fingida), etc.

Però també presenten similituds, ja que ambdós comparteixen la fase de l'adolescència. S'hauria de preguntar llavors: què espera la societat dels adolescents? En la nostra societat, la resposta sembla que és del tipus: l'adolescent no sap i no ha de saber el que vol, pot disposar del seu lleure sense preocupar-se pel matí, que ja li arribarà, etc. Tots aquests són valors cap a l'adolescència i, és per tant, el nivell macrosistèmic.

Glossari

adaptació *f* Conjunt de processos que generen els participants en el sistema social per a respondre a les demandes del sistema, especialment aquelles que procedeixen de l'exterior.

ampliació de límits *f* Intercanvi de recursos entre sistemes que fan persones convenientment reconegudes pel mateix sistema per a dur a terme aquesta funció.

context social *m* Lloc específic en què es produeix la interacció social que caracteritza el sistema.

creació de xarxes *f* Conjunt de passos o procediments que utilitzen els membres per a crear noves relacions tant al si del sistema com amb persones d'altres sistemes.

ecologia *f* En termes generals, ciència que estudia l'efecte de l'ambient en què es desenvolupen els éssers vius. D'*oik*, arrel grega que significa 'lloc de residència'.

ecologia humana *f* Ecologia aplicada als éssers humans. Tradicionalment s'ha centrat en l'efecte dels entorns urbans en el desenvolupament de les persones.

efecte de desbordament *m* Procés mitjançant el qual les tensions laborals desborden les relacions familiars i incideixen de nou en un impacte més gran de les tensions laborals.
en spillover effect

estructura social *f* Element del sistema social que proporciona les oportunitats o contextos en què un membre del sistema social interacciona amb altres membres del sistema.

eugenèsia *f* Aplicació de les lleis biològiques de l'herència al perfeccionament de la raça humana.

exosistema *m* Sistema constituït per un o més entorns que no inclouen la persona en desenvolupament com a participant actiu, però en què es produeixen fets que afecten el que s'esdevé en l'entorn que comprèn la persona en desenvolupament, o que són afectats pel que ocorre en aquest entorn.

límit del sistema *m* Permeabilitat d'un sistema per a permetre als seus membres d'interactuar en altres sistemes relacionats.

macrosistema *m* Sistema constituït per les correspondències, en forma i contingut, dels sistemes de menor ordre (microsistema, mesosistema, i exosistema) que hi ha o hi pot haver, en l'àmbit de la subcultura o de la cultura en la seva totalitat, junt amb qualsevol sistema de creences o ideologia que sostingui aquestes correspondències.

mesosistema *m* Sistema constituït per les interrelacions de dos o més entorns en què la persona en desenvolupament participa activament (per exemple, per a un nen, les relacions entre la llar, l'escola i el grup de pares del barri; per a una adult, entre la família, el treball i la vida social).

microsistema *m* Sistema constituït pel patró d'activitats, rols i relacions interpersonals que la persona en desenvolupament experimenta en un entorn determinat, amb característiques físiques i materials particulars.

potencial dels recursos personals *m* Conjunt d'oportunitats que les persones tenen en un sistema social per a compartir o oferir capacitats, habilitats o informació que promoguin la competència social d'altres participants del sistema.

procés social *m* Acció que caracteritza un sistema social.

reciprocitat *f* Conjunt de les diverses maneres en què els participants en un sistema social defineixen i creen els patrons d'intercanvi.

recurs del sistema social *m* Grup, procediment o situació que influeix en el mateix desenvolupament dels sistemes socials.

sistema social *m* Agregat de persones que interactuen en un context determinat al qual atribueixen un significat compartit. Implica no solament la interacció entre persones, sinó que aquestes perceben un significat comú en l'experiència d'aquesta interacció.

sistema simbòlic *m* Conjunt organitzat de creences que condicionen les interaccions socials.

spillover effect *m* Vegeu efecte de desbordament.

Bibliografia

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press (ed. cast.: *La ecología del desarrollo humano*. Barcelona: Paidós, 1987).

Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. A R. Vasta (Ed.). *Annals of Child Development*, 6, 187-249. Greenwich, CT: JAI Press.

Burgess, E.W. (1925). The growth of the city: An introduction to a research project. A R. Park, E. Burgess, i R. McKenzie (Eds.). *The city*, 47-62. Chicago: University of Chicago Press.

Hawley, R. (1986). *Human ecology: A theoretical essay*. Chicago: University of Chicago Press (ed. cast.: *Ecología humana*. Madrid: Tecnos, 1991).

Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*. Nova York: McGraw-Hill.

Park, R. (1925). The urban community as a spatial pattern and a moral order. *Publications of the American Sociological Society*, 20, 1-14.

Wright, H.F., i Barker, R.G. (1950). *Methods in psychological ecology*. Lawrence: Department of Psychology, University of Kansas.

Annex

La ecología del desarrollo humano

Urie Bronfenbrenner

Hay una parte de la investigación sobre las influencias del macrosistema en el desarrollo que, aunque por ahora apenas se ha establecido, utiliza una concepción mucho más diferenciada del ambiente externo que la que aparece en el terreno populoso de los estudios culturales y de clase. Son las investigaciones acerca del cambio social y sus efectos sobre el desarrollo psicológico.

Aunque la primera investigación que hay que considerar usa las medidas convencionales obtenidas, en forma de tests psicológicos y procedimientos del tipo de los del laboratorio, esta limitación queda más que compensada por la amplitud y la brillantez de su tratamiento del proceso de desarrollo. Además, el estudio aporta toda una dimensión nueva a nuestra concepción ecológica del macrosistema. Se le puede perdonar que tenga algunas características tradicionales, ya que fue concebido y llevado a cabo hace casi medio siglo, por uno de los investigadores más creativos en la disciplina psicológica. Pero como este trabajo estaba en desacuerdo, en cuanto a su orientación teórica y sus descubrimientos sustantivos, con la ideología científica y social vigente en ese entonces, su publicación se retrasó más de cuarenta años.

Las circunstancias en que se emprendió la investigación las describe el principal responsable, el psicólogo ruso, ya fallecido, A.R. Luria, en un prólogo a la edición norteamericana (1976) de la primera publicación soviética de la monografía de su investigación, realizada dos años antes.

La historia de este libro es un poco insólita. Todo el material de observación se recopiló en 1931-1932, durante la reestructuración más radical de la Unión Soviética: la eliminación del analfabetismo, la transición hacia una economía colectiva y el reajuste de la vida a los nuevos principios socialistas. Este período ofrecía una ocasión única para observar la forma decisiva en que todas estas reformas produjeron no sólo un ensanchamiento del punto de vista sino también cambios radicales en la estructura de los procesos cognitivos.

La tesis marxista-leninista de que todas las actividades cognitivas fundamentales del hombre toman su forma en una matriz de la historia social y forman los productos del desarrollo sociohistórico, fue ampliada por L.S. Vygotsky para servir de base a buena parte de la investigación soviética sobre la psicología. Ninguna de las investigaciones, sin embargo, fue tan completa ni tan amplia como para verificar directamente estas suposiciones. El programa experimental que se describe en este libro se concibió en respuesta a esta situación, y ante la sugerencia de Vygotsky.

Realizamos nuestra investigación en las regiones más remotas de Uzbekistán y Kirguizistán, en las *kishlaks* (aldeas) y *dzhailaus* (zonas de pastoreo en las montañas) del país. Nuestros esfuerzos podrían haber tenido el mismo éxito, sin embargo, en las zonas más remotas de la Rusia europea, entre los pueblos del norte, o en los campamentos nómadas del nordeste de Siberia.

A pesar de los niveles elevados de creatividad en la ciencia, el arte y la arquitectura, que alcanzó la antigua cultura de Uzbekistán, las masas habían vivido durante siglos en una situación de inactividad económica y analfabetismo, y su desarrollo se vio obstaculizado, entre otras cosas, por

la religión del Islam. Sólo la reestructuración radical de la economía, la rápida eliminación del analfabetismo y la desaparición de la influencia musulmana podían lograr, por encima y más allá de una ampliación del punto de vista del mundo, una revolución genuina en la actividad cognitiva.

Nuestros datos indican los cambios decisivos que pueden producirse al pasar de unos métodos de pensamiento gráficos y funcionales (concretos y prácticos), a unos modos mucho más teóricos y abstractos, como consecuencia de cambios fundamentales en las condiciones sociales, provocados, en este caso, por la transformación socialista de toda una cultura. De este modo, las observaciones experimentales echan luz sobre uno de los aspectos de la actividad cognitiva del hombre, que ha sido objeto de pocos estudios científicos, pero que corrobora la dialéctica del desarrollo social (págs. v-vi).

Luria no hace referencia en su volumen, sin embargo, a las circunstancias que provocaron las cuatro décadas de retraso en su publicación. Estas se describen en una introducción del compilador de la edición norteamericana, un psicólogo destacado por mérito propio, Michael Cole.

Después de realizar dos expediciones, durante las cuales recogió los datos que aparecen en este libro, Luria hizo algunas descripciones públicas preliminares de sus resultados, pero el clima intelectual de Moscú, en ese momento, no fue en absoluto amable con sus conclusiones. Aunque Luria destacó con claridad las consecuencias beneficiosas de la colectivización, los críticos señalaron que sus datos podían considerarse como un insulto a las personas con las que había trabajado (Razmyslov, 1934). El status de las minorías nacionales en la URSS ha sido, durante mucho tiempo, una cuestión delicada (que no difiere mucho de la cuestión de las minorías étnicas en los Estados Unidos). Estaba muy bien que se demostrara que unos campesinos tradicionales y sin educación podían aprender con rapidez los modos de pensamiento característicos de los pueblos socialistas e industrializados, pero, sin duda, no podía aceptarse que se dijera nada que pudiera interpretarse como negativo con respecto a ellos, en un momento en el que su participación en la vida nacional seguía siendo tan sutil (pág. xiv).

La orientación teórica del trabajo de Luria anticipa, en varios aspectos, la convergencia de las perspectivas ecológicas y evolutivas que he establecido aquí. La posición de Luria se resume en la introducción de Cole.

Parte de la controversia inicial sobre el trabajo intercultural de Luria puede haber surgido de la orientación evolutiva que trajo a este tema. Su objetivo general era enseñar las raíces sociohistóricas de todos los procesos cognitivos elementales; la estructura del pensamiento depende de la estructura de los tipos dominantes de actividad en las diferentes culturas. A partir de este conjunto de suposiciones, se deduce que el pensamiento práctico predominará en las sociedades que se caracterizan por las manipulaciones prácticas de los objetos, y que las formas más «abstractas» de la actividad «teórica», en las sociedades tecnológicas, inducirá un pensamiento abstracto y teórico. El paralelo entre el desarrollo individual y el social produce una fuerte ten-

dencia a interpretar todas las diferencias de la conducta en términos evolutivos (páginas XIV-XV).

Siempre experimentando, incluso a caballo, en remotas aldeas del Asia soviética, Luria organizó su trabajo de campo dentro del marco de un diseño experimental. Aprovechó la existencia natural de grupos experimentales y testigos, como consecuencia del hecho de que la revolución todavía no había penetrado por completo en las zonas islámicas del país.

Naturalmente, estas regiones de la Unión Soviética experimentaban unos cambios socioeconómicos y culturales muy profundos. El período que observamos comprendía los comienzos de la colectivización y otros cambios socio-económicos radicales, así como también la emancipación de la mujer. Como el período que estudiamos era de transición, pudimos hacer un estudio en cierto modo comparativo. De esta manera, pudimos observar tanto los grupos analfabetos y subdesarrollados (que vivían en las aldeas) como los grupos que ya participaban en la vida moderna, y que experimentaban las primeras influencias de la realineación social.

De los distintos grupos de población observados, ninguno había recibido en realidad una educación superior. De todos modos, había diferencias notables en sus actividades prácticas, sus modos de comunicarse y sus puntos de vista culturales (págs. 14-15).

La última muestra de Luria incluía cinco grupos que iban desde los trabajadores en las granjas colectivas, en un extremo, hasta los campesinos tradicionales, que prácticamente no habían tenido ningún contacto con la revolución, en el otro. Las medidas obtenidas consistían, sobre todo, en tests de funcionamiento cognitivo en áreas clásicas como la percepción, la deducción y la conclusión, y la solución de problemas, pero incluían también estimaciones de la capacidad de imaginación y del nivel de autoevaluación.

Los resultados del estudio se transmiten mejor en palabras del propio Luria.

Los hechos demuestran, de forma convincente, que la estructura de la actividad cognitiva no permanece estática durante las diferentes etapas del desarrollo histórico, y que las formas más importantes de los procesos cognitivos (la percepción, la generalización, la deducción, el razonamiento, la imaginación y el análisis de la propia vida interior) varían a medida que cambian las condiciones de la vida social y se dominan los rudimentos del conocimiento.

Nuestras investigaciones, que se llevaron a cabo en condiciones únicas e irrepetibles, que incluían una transición hacia las formas de trabajo colectivo y la revolución cultural, demostraron que, cuando cambian las formas básicas de la actividad, cuando se llega a la alfabetización y se alcanza una nueva etapa de la práctica social e histórica, se producen grandes cambios en la actividad mental del hombre. Estos no se limitan tan sólo a ampliar sus horizontes, sino que incluyen también la creación de nuevos motivos para la acción y afectan radicalmente la estructura de los procesos cognitivos [...]

En estrecha asociación con esta asimilación de nuevas esferas de la experiencia social, existen cambios drásticos en la naturaleza de la actividad cognitiva y en la estructura de los procesos mentales. Las formas básicas de la actividad cognitiva comienzan a ir más allá de la fijación y la reproducción de la actividad práctica individual, y dejan de ser sólo concretas y situacionales. La actividad cognitiva del hombre se transforma en una parte del sistema más amplio de la expe-

riencia humana en general, que se establece en el proceso de la historia social, codificado en el lenguaje.

La percepción comienza a ir más allá de la experiencia gráfica, orientada hacia el objeto, e incorpora procesos mucho más complejos que combinan lo que se percibe en un sistema de categorías lingüísticas abstractas. Hasta la percepción de los colores y las formas cambia, convirtiéndose en un proceso en el que las impresiones directas se relacionan con categorías abstractas complejas [...]

Junto con las nuevas formas de relaciones abstractas, por categorías, con la realidad, vemos también la aparición de nuevas formas de dinámica mental. Mientras que antes la dinámica del pensamiento sólo tenía lugar dentro del marco de la experiencia inmediata y práctica, y los procesos de razonamiento se limitaban en gran medida a los procesos de reproducir las situaciones prácticas establecidas, como consecuencia de la revolución cultural vemos la posibilidad de extraer inferencias, no sólo en base a la propia experiencia práctica, sino también en base a los procesos discursivos, verbales y lógicos [...]

Todas estas transformaciones producen cambios en la estructura básica de los procesos cognitivos y una enorme ampliación de la experiencia y la construcción de un mundo mucho más ancho en el que los seres humanos comienzan a vivir [...]

Por último, hay cambios en la autoconciencia de la personalidad, que avanza hacia un nivel más alto de conciencia social y supone capacidades nuevas para el análisis objetivo, por categorías, de la motivación, las acciones, las propiedades intrínsecas y las idiosincrasias de la persona. De este modo, aparece un hecho que hasta ahora la psicología ha subestimado: los cambios sociohistóricos no sólo introducen un contenido nuevo en el mundo mental de los seres humanos; también crean formas nuevas de actividad y estructuras nuevas del funcionamiento cognitivo. Llevan a la conciencia humana hacia niveles nuevos.

Vemos ahora la inexactitud de las nociones centenarias, según las cuales las estructuras básicas de la percepción, la representación, el razonamiento, la deducción, la imaginación y la autoconciencia son formas fijas de la vida espiritual y permanecen inalterables, en condiciones sociales diferentes. Las categorías básicas de la vida mental del hombre pueden comprenderse como productos de la historia social que están sujetos a cambios, cuando se modifican las formas básicas de la práctica social, y, por lo tanto, son de naturaleza social.

La psicología se convierte entonces, sobre todo, en la ciencia que da una forma sociohistórica a la actividad mental, y que comprende las estructuras de los procesos mentales que dependen por completo de las formas básicas de la práctica social y las principales etapas del desarrollo histórico de la sociedad. Las tesis básicas del marxismo con respecto a la naturaleza histórica de la vida mental del hombre se revelan, así, en sus formas concretas. Esto es posible como consecuencia de los cambios radicales y revolucionarios que nos permiten observar, durante un período breve, los cambios fundamentales, que, en condiciones normales, llevarían años (págs. 161-164).

Para situar la tesis de Luria en el contexto de nuestro marco conceptual, el macrosistema también pasa por un proceso de desarrollo y, al hacerlo, proporciona movilidad a todos los sistemas que lo componen, hasta el nivel de la persona. Por lo tanto, los miembros de una sociedad cambiante experimen-

tan, por fuerza, un cambio evolutivo en cada nivel psíquico: intelectual, emocional y social.

La concepción de Luria representa una especie de análogo, en la ciencia del desarrollo humano, al principio de la relatividad de Einstein, en física. Así como Einstein destruyó la noción newtoniana del movimiento como partida de un punto de referencia fijo, Luria quiere que concibamos el desarrollo humano como algo que ocurre dentro de un sistema ambiental dinámico. Si corrompemos una metáfora procedente de la explicación que da Einstein de su teoría especial de la relatividad: el desarrollo tiene lugar en un tren en movimiento, y ese tren es lo que podemos llamar el «macrosistema en movimiento».

Si existen dos trayectorias, una dentro de la otra, ¿cuál es la relación entre ellas? ¿El individuo está atrapado simplemente en la corriente de la historia, o exhibe un momento propio? ¿Cuánto retraso hay? ¿Deja el pasado su señal en el presente? ¿Por cuánto tiempo?

Estas no son preguntas que puedan responderse con la investigación de Luria, por dos motivos. En primer lugar, las respuestas a estas preguntas requieren observaciones desde dos momentos temporales por lo menos, y Luria sólo hizo una lectura. La ausencia de seguimiento no se produjo como consecuencia de la falta de oportunidad, ni por dificultades prácticas; se basó en una decisión deliberada. En los párrafos finales de su libro, escrito como un suplemento contemporáneo al manuscrito original, afirma:

Los eruditos que se dedicaron a la tarea de estudiar nuestro trabajo a medida que lo preparábamos, expresaron con frecuencia el deseo de que repitiéramos la misma investigación, a fin de realizar un análisis comparativo de los cambios adi-

cionales que se han producido durante los últimos cuarenta años en estos lugares. Si bien la sugerencia es bastante razonable, no nos sentimos obligados a seguirla.

Nuestros datos demuestran cuáles son los grandes cambios en la estructura de los procesos cognitivos que comenzaron a tener lugar durante el período de nuestra investigación original, cambios que ya se habían producido, en los primeros años de la revolución cultural, para los habitantes de las partes más remotas de nuestro país. Desde entonces, el autor ha estado muchas veces en Uzbekistán y ha presenciado los enormes cambios en la vida cultural y social que ha habido durante estos años. Repetir la investigación en las mismas localidades, cuarenta años más tarde, cuando durante ése tiempo los pueblos del Asia central han dado, de hecho, un salto de siglos, sería superfluo. Un investigador que quisiera repetir nuestro trabajo obtendría datos que diferirían poco de los que podría obtener, si estudiara la estructura de los procesos cognitivos entre los habitantes de cualquier otra parte de la Unión Soviética (pág. 164).

La conmovedora afirmación de Luria refleja el motivo segundo y más apremiante por el cual su trabajo no corresponde a las preocupaciones que hemos expresado. Su interés fundamental, al menos en este estudio en particular, se concentraba en un fenómeno grupal, que se produjo como reacción ante un hecho histórico, en un momento determinando, y no en el desarrollo del individuo durante un período prolongado.

Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano*, 284-289. Barcelona: Paidós (Edició original: Bronfenbrenner, U. (1979/1987). *The ecology of human development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press).

